

מבעל דף היומי בעיון

סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע מ"א ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבו חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מוכבדת למגידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן ערוך אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות והתנועות | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

יום א' כ"ד אלול - שבת ראש השנה תשפ"ג

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדורה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת קידושין כ"ה-ל"ד

שבוע ראש השנה

העלון מוקדש לעילוי נשמת:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

דף כ"ה ע"א

עד היכן גלגול שבועה.

כתב הר"ן [על הרי"ף דף י"א ע"א], ושמענין משמעתין דכולהו שבועות מגלגלין, ברי על ברי וברי על שמא ושמא על ברי ואפילו שמא על שמא, דהא סוטה שמא על שמא הוא ומגלגלין. ואע"פ שיש חולקין ואומרים דשמא על שמא אין מגלגלין, וסוטה שאני דכברי דמי שרגלים לדבר שהרי קינא לה ונסתרה. אינו מחזור, שאף על פי כן שמא הוא וכו'. וכן כתב הרי"ף ז"ל בתשובה שמגלגלין שמא על שמא כגון שבועת השותפין שחלקו על שבועת השותפין אחרת שנפלה לו לאחר מכן.

וכן כתב הרא"ש [סימן ל"ז], ונראה שלא על כל הספיקות מגלגלין, שאם נתחייב אדם לחבירו שבועה אינו יכול לגלגל עליו ולומר השבע לי שלא גנבת לי שום דבר מעולם, אלא דוקא ספק שיש לו לחוש קצת כגון שהיה שותפו או אריסו, כי האי גוונא אמרו דמגלגלין, וכן בסוטה שאנו למדין ממנה יש לחוש לזנות כיון דמעיקרא נמצא בה דבר פריצות שקינא לה ונסתרה:

ודעת המאירי שאי אפשר לגלגל שמא, בין על שמא בין על ברי, אלא דוקא טענת ברי אפשר לגלגל, וז"ל, בין שעיקר השבועה שרוצה לגלגל עליה באה על טענת בריא כגון שבועת עד אחד ושבועת מודה מקצת בין שעיקר השבועה באה על טענת ספק כגון שבועת השומרים מן התורה, ואף שבועת אפטרופסים ושותפין ואריסין מדברי סופרים, בכולן מגלגל עליהם כל טענות שירצה, ומכל מקום דוקא שהטענה שהוא רוצה לגלגל תהא טענת בריא ואם בא לגלגל עליו טענות של שמא אינו רשאי. ובשותפין שחלקו שאין כאן שבועה ואמרו עליה שאם נתחייב לו שבועה במקום אחר יכול לגלגל אף זו, הואיל ואם לא חלקו יש כאן שבועה ונמצאת עיקר השבועה בשמא, ראוי לגלגל עליה אף שמא. או שמא כל שמא שיש לו

פנים ואפשר למשביע לידע מגלגלין עליו בשמא, וכל שמא רעוע שהיה לו לידע אין מגלגלין אותו על טענת בריא.

ובעצם דין הגלגול כתב הריטב"א [כ"ז ע"ב ד"ה גמרא] דאע"ג דגמרינן גלגול שבועה מן התורה מסוטה, שונה דין הגלגול בסוטה מכל הגלגולים, דאילו בסוטה הכהן פותח הגלגולין מעצמו, ואנן בעלמא קי"ל דאין בית דין פותחין לו לגלגל עד דטעין תובע, והטעם, דשאני סוטה דהוי איסורא וכל ישראל ערביין זה לזה ומחייבי לאפרושי מאיסורא ובעלי דבר חשיבי, אבל הכא דממונא הוא אי לא טעין בעל דבר אין לנו לעשות עצמינו עורכי הדינין ולפתוח לו שיגלגל עליו. אמנם הרבה ראשונים חולקים וסבירא להו שבית דין יכולים לגלגל אף בלא טענת התובע, וכך פסק בשו"ע [חושן משפט סימן צ"ד ס"א], כל מי שנתחייב שבועה בבית דין, אפילו היסת, יכול בעל דינו לגלגל עליו כל תביעה שיש לו עליו, שאם היה מודה בו היה מתחייב בו ממון. (ויש מי שכתב דאם בא לו שבועה ע"י הפוכו, שאמר לו הנתבע: השבע וטול, אין מגלגלין עליו) (ת"ה סימן שכ"ז). ואם אפילו היה מודה בו לא היה מתחייב ממון, אלא שבועה, אינו יכול לגלגל. אבל שכיר שנשבע ונוטל, אין מגלגלין עליו. אפילו לא תבע התובע לגלגל, בית דין מעצמם מגלגלין:

כל הנעשה דמים באחר כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו כיצד וכו'.

ויש לדון אם שייך חליפין בקרקע. ודן בזה הרמב"ן וכתב, הא דתנן כל הנעשה דמים באחר וכו', אע"ג דקתני כיצד החליף שור בפרה וכו' דאינון מטלטלין, מכל מקום רישא כללא הוא בין לנכסים שיש להם אחריות בין לשאין להם אחריות, אלא כולהו כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו, והראיה, דהא חליפי סודר מדין חליפין גמורין ריבה אותן הכתוב וחליפי סודר מילתא דאיתא בין במקרקעי בין במטלטלי היא. והביא הרמב"ן ראיה מהתוספתא (פ"א ה"ו) שמפורש שם, החליף לו קרקעות בקרקעות מטלטלין במטלטלין קרקעות בקרקעות מטלטלין בקרקעות כיון שזכה זה נתחייב זה בחליפיו.

כולל ומכון ראש פינה:

ועיקר הסוגיא היא בפרק הזהב בבבא מציעא שם האריכו בזה הראשונים, אך נציין כאן רק זאת שהביא כאן [ע"ב] הרשב"א את דעת רבינו תם שיש אופן שאין בו את התנאים של כלי וכו', וז"ל, ור"ת פירש דשלשה עיני קנין הן, ונפקא מקרא (רות ד. ז) דעל הגאולה ועל התמורה, וכדדרשינן בפרק הזהב על הגאולה זו מכירה, על התמורה זו חליפין, שלף איש נעלו ונתן לרעהו זהו קנין שלישי. והכי פירושו על הגאולה זו מכירה, לרבי יוחנן בכסף ולר"ל במשיכה. תמורה זו חליפין, כגון שמחליף דבר בדבר שוה בשוה. לקיים כל דבר שלף איש נעלו, דהיינו קנין נעל וסודר שאינו דמי החליפין, אלא שנותנין אותן לקיים הדבר לבד, ובחליפין אלו נחלקו רב ולוי במטבע אם נעשה חליפין לקנות או ליקנות, וכן רב ששת ורב נחמן בפירות, אבל שוה בשוה כל דבר נעשה חליפין ונקנה בחליפין, והלכך שור בפרה וחמור בשור שוה בשוה נקנה הוא, וזה הוא המחליף פרה בחמור ושורך בכמה דנקנין בחליפין שוה בשוה, ובכליו של לוקח, ואפי' ללוי דאמר בכליו של מקנה, דכל הני פלוגתא אינן אלא בחליפי קיום דבר, כלומר דומיא דנעל דאינו שוה בשוה. זו היא שיטת התוספות בשם ר"ת. ע"כ. עיין שם ברשב"א שהאריך בזה.

דף כ"ט ע"א

כל מצוות הבן על האב.

ומה שייכת משנה זו כאן, כתב הפני יהושע, ויש לתמוה מאי ענין משנה זו במכילתין. ולפום ריהטא היה נראה משום דבכלל מצות בן על האב הוא להשיאו אשה וקתני דנשים פטורות, וכן מצאתי בחידושי הריטב"א ז"ל. ועוד נראה דרבינו הקדוש לאחר שסידר כל קנינין שבעולם במה נקנין, ושיש חילוק בכמה דברים בין קניין האיש לקניין האשה, כגון האי דריש מכילתין, ובין עבד לאמה, וכל זה בקניני העולם הזה, חזר לפרש קנין העולם האמיתי דלעולם הבא, שאינו נקנה בשום דבר מהקנינים הקודמין שקונין קניני העוה"ז אלא בשכר קיום המצות, כדאיתא במשנה דסוף פירקין כל העושה מצוה אחת מטיבין לו ונוחל הארץ, והיינו עוה"ב, ולפי שאינו דומה מצווה ועושה משום הכי הקדים מצוה הנוהגת בזכרים ולא בנקיבות ומה שנוהג בשניהם ומה שנוהג בארץ ולא בחו"ל עד סוף הפרק, כן נראה לי:

האב חייב בבנו למולו וכו'.

מלשון זה משמע שהוא חיוב בפני עצמו על האבא, ולא נאמר שהוא חיוב על הבן ורק לפי שאינו יכול לקיימו הוא מוטל על האב. אמנם לפי זה צריך להבין מדוע בית דין מלים אותו אם אין לו אב, דהא באמת אין שום חיוב, דהחיוב הוא רק על האב. אמנם אין דבר זה פשוט, ויש אומרים שבאמת החיוב על הבן, ועיין בשו"ת חתם סופר [יורה דעה סימן רצ"ה] מה שדן בזה.

וכתב הטור [יורה דעה סימן רס"א], האב חייב למול את בנו ולא האשה את בנה, ומיהו אינו חייב כרת אם לא ימולנו, שאין בה

כרת אלא בערל עצמו, דכתיב וערל זכר אשר לא ימול בשר ערלתו ונכרתה. לא מלו, חייבים בית דין למולו, לא מלוהו בית דין חייב למול את עצמו לכשיגדיל, ואם לא מל חייב כרת.

כתב הרמב"ם, אין מלין בנו של אדם שלא מדעתו, אלא אם כן עבר ונמנע למולו שבית דין מלין אותו בע"כ. נתעלמו בית דין ולא מלוהו חייב למול את עצמו לכשיגדיל, ובכל יום שיעבור עליו לכשיגדיל מבטל מצות עשה, אבל אינו חייב כרת עד שימות והוא ערל במזיד. עד כאן. ואיני יודע למה אינו באיסור כרת בכל יום שיעבור, וכ"כ הראב"ד, וכי משום התראת ספק פוטרין אותו מן השמים ובכל יום עומד באיסור כרת:

וכתב הערוך השולחן על דברי הרמב"ם הנ"ל, ביאור דבריו נראה דהכי קאמר, דמ"ע עובר בכל יום אף שאח"כ מל את עצמו, מ"מ כל יום שלא מל עבר בעשה החמורה עשה דכרת, אבל כרת בפועל אינו חייב עד שימות, דאיך אפשר לדנו בכרת שמא מחר ימול וחיוב כרת אינו אלא כשלא מל כלל כל ימי חייו. וכ"כ רבותינו בעלי התוספות [מכות י"ד ע"א ד"ה לאפוקי] וז"ל, דהא לעולם לא יתברר שיהא בכרת עד שימות דלעולם יכול למול עצמו וליפטר מכרת. עכ"ל. אלא שיש עונש כרת עליו, וזהו שכתב הרמב"ם שמבטל מצות עשה, כלומר מצות עשה דכרת, והיינו הך. והטור השיג עליו וז"ל ואיני יודע למה אינו באיסור כרת עד שיעבור, ולענ"ד גם כוונת הרמב"ם כן הוא והעשה הוא איסור כרת, וגם הראב"ד השיג עליו כן, ולדברינו אתי שפיר.

אך יש מי שהשיג עליו דלאחר מותו מה שייך כרת, והלא כרת הוא רק בחיים [כ"מ בשם הרמ"ן]. ואין זה השגה דבדודאי כמה מיני כריתות יש, שהרי אנו רואים רשעים גמורים שעוברים על כמה כריתות ומזקינים, אלא בעל כרחך כמה מיני כריתות יש, ומאן סליק לעילא, והרמב"ם [פ"ח מתשובה דין ה'] כתב מפורש דעיקר הכרת הוא לעוה"ב, ע"ש.

ובשולחן ערוך [יורה דעה סימן רס"א סעיף א'] אם לא מל האב את בנו, חייבים בית דין למולו. ואם לא מלוהו בית דין, חייב הוא, כשיגדיל, למול את עצמו. ואם לא מל, חייב כרת. הגה: ובכל יום עוברים בעונשין אלו. (טור ובכל בו) ואין מלין בנו של אדם שלא מדעתו, אלא אם כן עבר האב ולא מלו בית דין מלין אותו בעל כרחו. (טור בשם הרמב"ם). ואין האשה חייבת למול את בנה. (טור). האב שאינו יודע למול, ויש כאן מוהל שאינו רוצה למול בחנם, רק בשכר, יש לבית דין לגעור במוהל זה, כי אין זה דרכן של זרע אברהם, ואדרבה מוהלים מהדרין שיתנו להם למול. ואם עומד במרדו, ואין יד האיש משגת לתת לו שכרו, הוי כמי שאין לו אב שבית דין חייבים למולו, ולכן בית דין היו כופין אותו, מאחר שאין אחר שימול (רשב"א סי' תע"ב).

וכתב בערוך השולחן, ונראה שיש חיוב על הבית דין אפילו אם האב בכאן ואינו רוצה להטריח במילתו מחוייבים בית דין למולו, ועוד נראה דבין בזמנה ובין שלא בזמנה החיוב מקודם על האב ואח"כ על הבית דין, ואף על גב דחיובא דאב למדנו

מקראי דמילה בזמנה, מ"מ אין סברא לומר דאח"כ אין החיוב על האב [ולשון מילה כולל גם פריעה, דמל ולא פרע כאלו לא מל לכן במקום שחייב למול חייב גם להיות פורע, ופשוט הוא]:

דבר פשוט הוא שבמקום שאין בית דין ואין אב החיוב מוטל על כל ישראל שבאותו מקום למולו, דהא כתיב המול לכם כל זכר ולכל ישראל נאמרה, אלא דכשיש בית דין ממילא דהחיוב יותר על הבית דין. ויש להסתפק אם הבית דין או שארי ישראל שבשם אינם יכולים למול בעצמם וצריכים להוציא הוצאות לשלוח אחר מוהל, אם המה חייבים להוציא הוצאות, דוודאי האב כיון דעיקר חיובא עליה ידידיה רמי חייב להוציא הוצאות כשאינו יכול למול בעצמו ואין מוהל במקומו כמו כל המצות, אבל בית דין דאין עיקר החיוב עליהם, אלא כשהאב לא מהלו, אם מחוייבים בזה אם לאו.

ואם גם הבית דין לא מלוהו חייב למול את עצמו כשיגדיל והוא אם לא מל ענוש כרת, ויש מי שכתב דקודם עשרים שנה כיון שאין בית דין של מעלה מענישין פחות מבן עשרים לוקין אותו ונפטר כדקיי"ל כל חייבי כריתות שלקו נפטרו מידי כרת [בית הלל], ואיני מבין כלל, חדא דאם בידינו לכופו שימול את עצמו באיזה כפייה שהוא הלא אנו מחוייבין לכופו בין קודם כ' בין לאחר כ', ואם אין בידינו א"כ מה נעשה. ועוד דזה דחייבי כריתות שלקו נפטרו שייך בכרת דאכילה או בחילול שבת וכיוצא בזה שעשה פעם אחת וכשלקה נתכפר, אבל בכרת דמילה מה מועיל מלקות, הא איסור הכרת לא נסתלקה ממנו עד שימול. הלכך אין עיקר לדברים הללו, ולבד זה לא שייך מלקות במילה ופסח שהן מצות עשה.

אין מלין בנו של אדם ביום השמיני שלא מדעתו שהרי מצוה ידידיה הוא, ולא מיבעיא אם הוא בעצמו יכול להיות מוהל אלא אפילו אינו מוהל, הרי יעשה מוהל אחר לשליח ושלוחו כמותו, ואפילו אם עברו כמה שעות ביום ולא מל אף על גב דמצוה לזרז את עצמו למילה, מכל מקום לא מפני זה נמול שלא מדעתו, אא"כ עבר היום ולא מלו דאז למחר בית דין מלין אותו בלא דעתו ואפילו בעל כרחו. ונ"ל דבר פשוט דכשהאב בדרך לא ימתינו עליו כלל ביום השמיני בבוקר אף שאפשר שיבא בכמה שעות, אך אין המנהג כן דנוהגין להמתין על האב אפילו עד חצות היום, ולענ"ד אינו כן דשיהוי מצוה לא משהינן. ודע דזה שכתבנו דלמחר מלין בלא דעת האב וודאי דגם ביום השמיני סמוך לערב מלין בלא דעתו אלא שא"א לצמצם דאולי האב ימול אותו סמוך לערב וממילא דישראל עד למחר:

לפדותו.

ולא הוזכר בענין זה פדיון על ידי בית דין, ולא על ידי אחרים, וכן הוא בשולחן ערוך [יורה דעה סימן ש"ה סעיף ט"ו] עבר האב ולא פדה את בנו, כשיגדיל חייב לפדות עצמו. (ויש מי שכתב דכותבין לו על טס של כסף שאינו נפדה ותולין לו בצוארו, כדי שידע לפדות עצמו כשיגדיל) (מהרי"ל). היה הוא לפדות ובנו לפדות, יפדה עצמו תחלה ואח"כ יפדה את בנו. ואם אין לו אלא כדי פדיון אחד, יפדה עצמו.

וכתב ערוך השולחן, דבר פשוט הוא דאם אין האב רוצה לפדות בנו שכופין אותו, ואם א"א לכופו יכולים אחרים לפדותו, ודבר זה נראה שטוב יותר מלהניח עד שיגדל ויפדה בעצמו. ולכן כשהאב מת או הוא בריחוק מקום נראה שמוטל על הב"ד להשתדל שיפדו אותו, אבל כשהאב בקירוב מקום אין לאחר לפדותו בלא ידיעת האב דמצוה דיליה הוא, ובוודאי ירצה לעשות בעצמו המצוה. ודעת הט"ז [ס"ק י"א] דכשמת האב אין לאחרים לפדותו עד שיגדיל ויעשה המצוה בעצמו, שאין זה זכות אלא חובה משום דרוצה לעשות המצוה בעצמו כשיגדיל. ויש באחרונים [מעיו"ט פ"ח דבכורות אות י"ז] שהוסיף עוד שאין ביכולת אחרים, אפילו הב"ד, לפדותו בקטנותו עד שיגדיל ויפדה א"ע, דכיון דמת האב וחיובא רמי על הבן עצמו לכשיגדל, א"כ כל זמן שהוא קטן אינו מצווה והוי כל ימי קטנותו כתוך שלשים ללידתו דאינו מועיל פדייה כלל.

וכתב ערוך השולחן לכאורה משמע כן מלשון השולחן ערוך שהבאנו לעיל, מדלא כתבו שאחרים יפדו אותו ש"מ דס"ל דאין לאחרים לפדותו. אך באמת אין ראייה מזה דאינהו דינא קאמרי ועל אחרים ליכא דינא שמחוייבים לעשות כן, ופשיטא שאם רצונם לפדותו תבא על ידם ברכה, וכן כתב הש"ך בנקודות הכסף שטוב יותר שהב"ד יפדוהו בקטנותו ויזכו המעות להכהן בעבורו, משום דהרבה פעמים נאבד הטס וישאר לגמרי בלא פדיון, ומה שכתבו דהוי כקודם זמנו, כתב ערוך השולחן דזה אינו, שהרי כבר הגיע זמנו אלא שאין על מי להטיל המצוה אלא על עצמו, ובאמת תיכף חל חיוב עליו, אלא שלא שייך חיוב על הקטן ולכן אם אחרים פוטרם אותו מחיובו וודאי דטוב וישר הוא, אבל לא שנאמר דהוי בתוך ל' יום ואין בזה שום טעם לומר שהוא כבתוך ל', דהתורה כשצוותה דאם לא פדה אביו שחייב הוא לפדות עצמו כשיגדיל לא פטרה גוף זה מפדיון בהגיעו לזמן חיובו, אלא שאין על מי להטיל, ולא הטילה תורה על ב"ד כבמילה משום שיש כאן הפסד ממון, ולכן אמרה תורה דהוא מחוייב לכשיגדיל, אבל לא שכל הזמן הזה אין חיוב כלל על הגוף הזה. וגם אין לומר כנ"ל דהוי חובה ולא זכות, כי רוצה לקיים המצוה בעצמו, דאדרבא וודאי ניהא ליה שתקויים המצוה כעיקרה מבן ל' יום. וכתב ערוך השולחן דהחתם סופר בשו"ת סימן רצ"ה נטה להט"ז וכתב שיפדוהו ב"ד עתה בלא ברכה ולתלות לו טס שבהגדלו יפדה עוד א"ע בלא ברכה, ומימינו לא שמענו זה, והגר"א [סקי"ד] פסק בפשיטות כהש"ך, וכן נראה עיקר לענ"ד וכמדומה שכן המנהג:

ופדיון הבן כיון שבא לידינו, נביא מהרא"ש [סימן מ"א] שהביא סדר פדיון הבן מהגאונים, וז"ל, ותקון גאוני לסדורי מנהגא דפדיונא וברכתא דיליה הכי, דמייתי ליה אבוא קמיה דכהנא, ומודע ליה לכהנא דבכור פטר רחם הוא, ולישייליה כהנא מאי בעית טפי בריך בוכרך דין או חמש סילעי דמחייבת למיפרקיה בהו, ולהדר ליה ברי בוכרא בעינא טפי והילך ה' סילעי בפורקניה, ובהדי דיהיב להו בידיה מברך אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון הבן בא"י אמ"ה שהחיינו וכו'.

עד כאן הוא גם למנהגנו שאנו נוהגים היום, אך שם ממשיך, והדר מזגי ליה לכהנא כסא דחמרא, ומייתי אסא ומברך כהנא בורא פרי הגפן ובורא עצי בשמים, בא"י אמ"ה אשר קדש עובר ממעי אמו ולארבעים יום חלק אבריו מאתים וארבעים ושמונה איברים שיש בו, ונפח בו נשמה כדכתיב ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה, עור ובשר הלבישו ובעצמות ובגידין סוככו כדכתיב עור ובשר תלבישו ובעצמות וגידים תסוככני, וצוה לו למאכל ולמשתי, וזימן לו שני מלאכי השרת לשומרו במעי אמו כדכתיב חיים וחסד עשית עמדי ופקודתך שמרה רוחי. אביו אומר זה בני בכור ואמו אומרת זה בני בכורי שבו פתח הקב"ה דלתי בטני, חמשה סלעים נתחייבנו ליתן לכהן בפדיונו כדכתיב ופדויו מבן חדש תפדה בערך חמשת שקלים בשקל הקדש עשרים גרה השקל, ונאמר אך פדה תפדה את בכור האדם ואת בכור הבהמה הטמאה תפדה, כשם שזכה בכור זה לפדיון כך יזכה השם לתורה לחופה ולמעשים טובים בא"י מקדש בכור ישראל לפדיונו. ומברך הכהן את הבן ומחזירו לאביו ולאמו. וכי פריק איהו נפשיה מברך אקב"ו על פדיון בכור, ונהגו לברך ברכה זו בארצות הללו.

וכתב הרא"ש, ובצרפת ובאשכנז לא נהגו לברך ברכה זו, ולא מצינו שמברכין שום ברכה שלא הוזכרה במשנה או בתוספתא או בגמרא, כי אחרי סידור רב אשי ורבינא לא מצינו שנתחדשה ברכה. וגם ראשית הברכה איני מבין אשר קדש עובר במעי אמו, אי קדושת בכור קאמר בפטר רחם תלא רחמנא ומותר להטיל מום בבכור קודם שיצא רובו:

כל שמצווה ללמוד מצווה ללמד וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד.

ואשה פטורה מתלמוד תורה ופטורה מללמד את בניה, ובשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמו סעיף ו'] פסק, אשה שלמדה תורה יש לה שכר, אבל לא כשכר האיש, מפני שאינה מצווה ועושה. ואף על פי שיש לה שכר, צו חז"ל שלא ילמד אדם את בתו תורה, מפני שרוב הנשים אין דעתן מכוונת להתלמד, ומוציאות דברי תורה לדברי הבאי לפי עניות דעתן. אמרו חכמים: כל המלמד את בתו תורה, כאילו מלמדה תיפלות (פי' דבר עבירה). בד"א בתורה שבע"פ; אבל תורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה, ואם מלמדה אינו כמלמדה תיפלות (רמב"ם וסמ"ג ולא כמקצת ספרי הטור). הגה: ומ"מ חייבת האשה ללמוד דינים השייכים לאשה. (אגור בשם סמ"ג). ואשה אינה חייבת ללמד את בנה תורה, ומ"מ אם עוזרת לבנה או לבעלה שיעסקו בתורה, חולקת שכר בהדיהו. (הגהות מיימוני פ"א דת"ת וסמ"ג).

והרחיב בזה יותר בערוך השולחן, אשה אינה מצווה בת"ת, וכתבו הפוסקים אשה שלמדה תורה יש לה שכר אבל לא כשכר האיש מפני שאינה מצווה, וגדול שכר המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, מפני שהמצווה יצרו מסיתו לבלי לקיים והוא דואג תמיד לבטל יצרו ולקיים מצות בוראו,

משא"כ מי שאינו מצווה אין יצרו מסיתו על ההיפך. ואף על פי שיש לה שכר צו חז"ל [סוטה כ א] לבלי ללמד לבתו תורה, ואמרו חכמים דכל המלמדה תורה כאלו מלמדה תפלות, כלומר דבר עבירה, והטעם דמפני שדעתן קלות ומוציאין ד"ת לדברי הבאי לפי דעתן הדלה. בד"א בתורה שבע"פ, אבל בתורה שבכתב לא ילמד אותה לכתחלה ואם מלמדה אינו כמלמדה תפלות, כן כתבו הרמב"ם והש"ע. ובטור כתוב להיפך, דתורה שבכתב הוי כמלמדה תפלות ולא תורה שבע"פ, ע"ש, וכתבו שטעות הדפוס הוא [ב"י]. ויש מי שרוצה לקיים הגירסא ואינו מספיק [עי' פרישה]. וכתב רבינו הרמ"א דמ"מ חייבת ללמוד דינים השייכים לאשה. עכ"ל. ומעולם לא נהגנו ללמדן מתוך הספר ולא שמענו המנהג, אלא הדינים הידועים מלמדת כל אשה לבתה וכלתה, וזה מקרוב שנדפסו דיני נשים בלשון לע"ז וביכולתן לקרות מהם ונשים שלנו זריזות דבכל דבר ספק שואלות ואינן מעמידות על דעתן אפילו בדבר קטן שבקטנות. ע"כ. וכמובן כל דור ומציאותו ומנהגיו, ואין ללמוד מזה על זה.

תנו רבנן הוא ללמוד ובנו ללמוד הוא קודם לבנו ר' יהודה אומר אם בנו זריז וממולח ותלמודו מתקיים בידו בנו קודמו.

וכן בשולחן ערוך יורה דעה [סימן רמ"ה סעיף ב'], היה הוא צריך ללמוד, ויש לו בן ללמד, ואין ידו משגת להספיק לשניהם, אם שניהם שווים הוא קודם לבנו. ואם בנו נבון ומשכיל מה שילמד יותר ממנו, בנו קודמו. ואף על פי כן לא יבטל הוא.

אמר ליה אנא עדיפנא ממך, תיב את ואיזיל אנא.

כתב בספר בניהו בן יהוידע, נראה הענין הוא כך, שיש שני מיני לימוד, האחד הוא הגרסא והבקיאות במשניות וברייתות, וזה הלימוד צריך להיות תחלה, ועל זה הלימוד אמרו בגמרא שראוי ללמדו מן רב אחד כדי שלא ישתבש, והשני הוא לימוד העיון והסברה והחריפות, וזה יהיה באחרונה, דהיינו אחר שיהיה שלם בלימוד הראשון הנזכר, ולימוד הזה אם ילמד אותו בישיבה גדולה של רבוי חכמים ותלמידים, יצליח בו יותר, כי שם ימצא רבוי אופנים של חלוקים וסברות, ובוה יתחדד שכלו יותר. והנה רב אחא כבר היה שלם בלימוד הראשון של הגרסה ובקיאות, וכן רב יעקב בריה גם כן היה שלם בלימוד הזה, אך שניהם היו צריכים עדיין ללימוד השני של חכמת העיון והסברה, וזה הלימוד היה ראוי ללמוד אותו בישיבה של אביו ששם יש קיבוץ חכמים ותלמידים הרבה, אך ישיבה זו של אביו לא היתה בעירם אלא בעיר אחרת, ולא היו יכולים לילך שם שניהם ביחד, כי היה צריך אחד מהם להשאיר אצל בני ביתו בעיר בשביל עסק פרנסת הבית, ומתחלה בחר רב אחא שישאר הוא בעירו לעסוק בפרנסת הבית, ושלה את רב יעקב בריה לישיבה של אביו בעיר אחרת, בשביל להשתלם בלימוד השני של העיון והסברה, וכן עשה, ונודמן דאחר שהלך רב יעקב שם לישיבת אביו נעשה לו סיבה שבא אצל אביו לפי שעה על מנת לחזור, וראה אביו דלא הוה מחדדן שמעתייה, אף על פי שכבר ישב בישיבה של אביו זמן

הרבה, ומוזה הבין שאין לו חריפות השכל מצד עצמו כל כך, ולימוד זה כל מי שיש לו חריפות מצד עצמו יותר יצליח בו שיתחכם יותר, ולכן בחר שישב רב יעקב בעיר בשביל עסק פרנסת הבית, והוא ילך לשיבה של אביי להשתלם בלימוד הזה השני, כי ידע שהוא יש לו חריפות וחידוד השכל יותר מבנו רב יעקב, ומשלימותו בלימוד הזה יצא פירות טובים וחשובים יותר מבנו:

אפשר דמיתחיש ניסא.

כתב שם, הקשה מהרש"א ז"ל, כיון דהנך היה בספק אצלו, איך דחה אותו למקום סכנה על הספק דשמא יתרחיש ניסא, ומ"ש דאם מתוך תפילתו יהרוג את המזיק אין זה מקרי נס לא ידעתי טעם בדברים אלו. וכתב הבן יהודע, נראה שיש שני אופנים בהצלתו, האחד שישאר המזיק אך לא יגש אליו ולא יזיק לו, כמו שאמר הכתוב [תהלים צ"א ז'] יפול מצדך אלף ורובה מימינך אליך לא יגש, דפירשו רז"ל יפול רצה לומר ישכון, כמו על פני כל אחיו נפל [בראשית כ"ה י"ח], וההצלה באופן זה אין נחשבת נס גמור, כי המזיק עודנו בתוקפו, ורק לפי שעה נעדר הרע שהמזיק ישן לו ולא היה ער להזיק, ואין זה נס גמור הניכר לעינים, ועל הצלה זו מנכין לו מזכיותיו כי טובת השמירה וההצלה נעשית לו לעצמו דוקא, וכל דמצא תועלת מנכין לו מזכיותיו בעבורה, ואופן השני הוא שיתפלל ויהרוג את המזיק, וזה נס גמור וגלוי לעיני כל, דהמזיק הרוג לפניו, ועל תועלת הצלתו ממנו אין מנכין לו מזכיותיו, יען כי באופן זה שנהרג המזיק אין התועלת לרב אחא דוקא, אלא היא תועלת לכל העולם, וגם אינה לזמן שעה אחת אלא עומדת התועלת ימים רבים בשביל כל הבאים אח"כ, וכיון שיש בזה הנס צורך רבים ותועלת רבים, אין מנכין לו מזכיותיו בעבור הנס:

והנה כאן אביי ברור אצלו שיהיה הצלה לרב אחא, ואין לו ספק בזה, ורק הוא מסתפק אם תהיה הצלתו באופן הראשון, שהמזיק ישאר כמו שהוא ורק אליו לא יגש, ונמצאת הצלתו העדר הרע ממנו דוקא, שאין זה נקרא נס גמור, או דלמא שתהיה הצלתו באופן השני שיהרוג את המזיק על ידי תפלתו, שזה נקרא נס גמור, ואם תהיה הצלתו באופן הראשון אין להם תועלת מזה, מאחר דהמזיק עודנו בתוקפו, אבל אם תהיה הצלתו באופן השני שזה נקרא נס גמור, יש להם תועלת מזה כי המזיק נהרג, ולזה אמר אפשר דמיתחיש ניסא, רצה לומר אפשר שתהיה הצלתו באופן השני שנקרא נס, ואז ירווח לנו גם כן:

ובאופן אחר נראה לומר, דאביי לא אמר שיכניסו אותו לבית המדרש לישן שם יחידי, אלא רק צוה לחכמים שלא יזמינו אותו לביתם, ואין בזה הכרח שישן יחידי בבית המדרש, כי אפשר שיחוש מעצמו שלא ישן יחידי ויצא מבית המדרש ויכנס מעצמו לבית ישראל לישן שם, היתכן שיוציאו אותו, והוא מוכרח לעשות כן מאחר דאין לו מקום לישן, ואין בזה מיעוט דרך ארץ, כי אינו נכנס לאכול כי אם ללון בלבד, על כן

אמר אביי אם יש רצון מן השמים שיהיה הנס על ידו לבטל המזיק, אז ישימו בלבו שישאר בבית המדרש כדי שיהיה הנס נעשה על ידו, ואם אין רצון מן השמים לעשות נס זה, ודאי ישימו בלבו פחד, שלא ישן בבית המדרש, אלא יצא ויכנס לבית אחד מבתי ישראל מאליהו ומעצמו בלי הזמנה, ולכן צוה דלא נתיב ליה איניש אושפיזא, דאפשר דיש רצון מן השמים דמתרחיש ניסא על ידו, ואז ישימו בלבו להשאר יחידי שם, ולא יהיה לו פחד, כדי שיעשו הנס על ידו:

אדמי ליה כתינא דשבעה רישותא.

ואף שאין דרכנו במסגרת זו לעסוק בנסתרות, מכל מקום נביא מה שכתב הרמ"ע מפאנו [ספר גלגולי נשמות אות א'], דכל אלו שהיו בענין זה של אותו תנין היו האנשים שהיו מעורבים באונתה פרשה של פילגש בגבעה, דאביי היה האיש הזקן דקבלה תחת צל קורתו, ורב אחא היה בעל הפילגש, והתנין היה הפילגש בגבעה, והואיל ובביתו של האיש הזקן אירע המאורע ההוא, שהוא עתה אביי, לכן עתה בי רבנן דאביי הוה מזיק, להנכם ולהפרע מאת אשר עשו נבלה ההיא, והזיקה תלמידים הרבה בימים אלו, ואותם תלמידים הם אנשי העיר דגבעה בגלגול אותן דעשו נבלה ההיא, ואביי הבין כל זה והוא לא היה יכול לתקן, הואיל והקלקול הראשון בביתו הוה, כי אנשי גבעה לא היו רוצים להכניס אורחים, דכתיב ואין איש מאסף אותם הביתה. ועתה בבא רב אחא דהוה בעל הפילגש בגבעה, אמר אביי אי לאו שהכנסתי אותו לביתי לא היה קורה אותו מקרה, דמה שעשו אותו מעשה היה לפי שלא רצו שיכניסו אורחים, ולכן אמר יבא בעל השור ויעמוד על שורו, והכריז לא ליתב ליה אושפיזא, אפשר דהוא יש לו קורבה ושייכות בפילגשו, ויזיל וילין שם ויתרחיש לו ניסא, וכן הוה כל כריעה וכריעה גרש ונתר חד רישיה דתנינא וגרשו משם, וידוע דנפרעין מן הסיבה כמו מן המסובב, כי עתה כולם נענשו ונתקנו, כי פחד גדול היה לרב אחא, וכמעט שנטה למות נפשו, ובהיותו תנינא דשבעה רישא, להורות על כמה אלפים ורבבות שנפלו מישראל בדבר ההיא, וכל הנהו תלמידים דאתקו מינה, הן היו בגלגול דאותן שהתעללו בה כל הלילה, ושמור זה והבן:

דף ל' ע"א

ואי הוה נסיבנא בארביסר הוה אמינא לשטן גירא בעינך.

הנה הרב עוללות אפרים ז"ל כתב, אף על פי שיצר הרע בא לאדם מעת הלידה, אין לו דין חזקה בכל הי"ג שנים, דהאדם עודנו קטן ואין מחזיקין בנכסי קטן, אך בתחילת שנת י"ד שנעשה גדול אחר שנכנס בו יצר הטוב, אז יהיה ליצר הרע חזקה בגוף הנקרא בית, אם יחזיק בו שלשה שנים, ע"ש. וידוע שנות חזקה הם שלשה שנים, אך דירת קבע י"ב חדש, וכמו שכתב בשולחן ערוך ריש הלכות פסח, לענין חיוב לתת לכללות העיר במצה שמורה, שאם דר י"ב חודש חייב לתת לזה, ע"ש, וידוע דלכל תאווה של עבירה יש כח יצר הרע

וכן בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמ"ה סעיף ג'] כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר: והודעתם לבניך ולבני בניך (דברים ד, ט). ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים, שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו, ובן בנו לבן חבירו.

רבה בר הונא לא טעים אומצא עד דמייתי לינוקא לבי מדרשא.

ומהו ענין האומצא דוקא, היה לו לומר לא טעים עד דמייתי לינוקא וכו', וכן על רבי חייא בר אבא נמי פירש לא טעים אומצא. וכתב הבן יהוידע דנ"ל בס"ד, דארו"ל בגמרא [ערובין כ"א ע"ב] על פסוק [קהלת י"ב י"ב] ולהג הרבה יגיעת בשר, כל ההוגה בדברי תורה טועם טעם בשר, ופרשנו הכונה, דיעקב ועשו חלקו העולמות, ואין לבני יעקב בעולם הזה אלא כדי קיום הנפש שהוא לחם בלבד, ואם כן איך אוכלים בשר ושאר מיני אוכלים שהם מותרות, ותרצו המפרשים ז"ל, מפני דעולם הזה קיים על התורה שלומדים ישראל, דכתיב [ירמיה ל"ג כ"ה] אם לא בריתי יומם ולילה חוקות שמים וארץ לא שמתי, ואם כן לולי עסק התורה שעוסקים ישראל היה העולם אבד, ועל כן יש להם זכות במותרות מדין מציל מזוטו של ים, נמצא לפי זה ישראל אוכלים הבשר מכח עסק התורה. ובזה פרשנו היטב המאמר שאמרו רז"ל כל הלוהג בהם טועם טעם בשר, דאז אין עליו טענה ותביעה משום חלק עשו. וידוע דהעולם מתקיים יותר על ידי תורה של תינוקות שהם הבל שאין בו חטא, ולזה אמר לא טעים אומצא שהוא הבשר, אלא עד דמייתי לינוקא לבי מדרשא, כדי ללמוד תורה, וכן רבי חייא בר אבא לא טעים בשר אלא עד דמקרי לינוקא, וכל זה עושים כדי להורות שאנחנו אוכלים הבשר שהוא מותרות מכח התורה של תינוקות של בית רבן דהעולם קיים עליה, ואנחנו זוכים במותרות בעבור למודם:

לעולם ישלש אדם שנותיו שליש במקרא שליש במשנה שליש בתלמוד מי יודע כמה חיי לא צריכא ליומי.

וכן בשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמ"ו סעיף ד'], חייב אדם לשלש למודו, שליש בתורה שבכתב, דהיינו הארבעה ועשרים; שליש במשנה, דהיינו תורה שבעל פה, ופירושי תורה שבכתב בכלל זה; שליש בתלמוד דהיינו שיבין וישכיל אחרית דבר מראשיתו, ויוציא דבר מתוך דבר, וידמה דבר לדבר וידון במדות שהתורה נדרשת בהם עד שידע היאך עיקר המצות והיאך יוצא האסור והמותר וכיוצא בזה, דברים שלמד מפי השמועה. כיצד, היה בעל אומנות ועוסק במלאכתו ג' שעות ביום וט' בתורה, קורא ג' מהם בתורה שבכתב, ובג' תורה שבעל פה, ובג' יבין דבר מתוך דבר. במה דברים אמורים, בתחילת לימודו של אדם. אבל כשיגדיל בתורה ולא יהא צריך ללמוד תורה שבכתב ולא לעסוק תמיד בתורה שבעל פה, יקרא בעתים מזומנים תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה, כדי שלא ישכח דבר מדיני התורה, ויפנה כל ימיו לתלמוד בלבד לפי רוחב לבו וישוב דעתו. הגה: וי"א

בפני עצמו, ואם כן אם נשא אשה בששה עשר שנים בזה דוחה כח היצר הרע של תאוה רעה, יען כי עדין לא נעשה לו שנות חזקה, שהם שלש שנים, אבל אינו יכול לדחותו ביד רמה, כי על כל פנים היה לו אצלו דירת קבע של י"ב חודש ויותר, מה שאין כן אי נסיב בשנת הי"ד, דאז אפילו דירת קבע של י"ב חודש אין לו, אז יוציאנו ביד רמה שיאמר לו גירא בעיניך, ולזה אמר [משלי י"ב כ"ד] יד חרוצים תמשול, רצה לומר היד של אותם חרוצים שנושאים בי"ד שנה תמשול ביצר הרע. ולפי זה אם לא נשא עד שנת י"ז דאז נעשה ליצר הרע בבית זה חזקה של שלשה שנים, זה קשה דחייתו, וצריך לה סייעתא דשמיא, ובזה יובן מצא אשה מצא טו"ב [שם י"ח כ"ב] כלומר, כשמצא אישה לא מצאה במהרה אלא המתין למצוא אותה בשנת טו"ב שהוא י"ז, אז לזה צריך שיפק רצון מאת ה', לעזור אותו בדחיית היצר הרע:

והא דאמר גירא בעיניך ולא אמר גירא בך, או גירא בשטנא. נראה לומר כי השטן הוא היצר הרע, וכמו שכתב רש"י ז"ל, וידוע כי כל דבר כחו באותיות השם שלו, והקב"ה קראו יצר הרע, דכתיב [בראשית ח' כ"א] כי יצר לב האדם רע מנעוריו, והארס של יצר הרע הוא באות עי"ן שבשמו, כי באות עי"ן נשלם הרע, וגם אות עי"ן רומז לשבעים כחות שוא, ואם תסיר מתיבת הרע אות עי"ן וישאר הר, וזה כוחן של צדיקים שמפרידים ממנו אות ע' וישאר הר, ולכן אמרו רז"ל לעתיד יצר הרע נדמה לצדיקים כהר, אבל הרשעים נדמה להם כחוט השערה, כי הרשעים אין מפרידים ממנו כלום, אלא מחזיקים בידו כל אותיות שלו, ואם כן אצלם כל אותיות של יצר הרע הם שלמים, ולכן נדמה להם כחוט השערה, כי יצר גימטריא ש' ועם אותיות הר"ע הרי אותיות ש' ע' ר' ה', אבל הצדיקים מפרידים ממנו אות ע', ששם הארס שלו ומשם כל כחו, וישאר אצלם יצר הר, ולכן נדמה להם היצר שלהם כמו הר, ולכן אמר כאן גירא בעיניך, רצה לומר באות עי"ן שלך, לעקור אותה ממך:

ומה שאמר גירא ולא אמר סכין או דבר אחר, נראה לומר הסכין אינה הורגת אלא מקרוב, אבל גירא הורג למרחוק, ואית ביה רבותא טפי, ועוד נראה לומר כי הנלחם עם היצר הרע נדמה לארי כמו שאמר התנא [אבות פ"ה] וגבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים, והוא נלחם במחשבה ובדיבור ובמעשה, אם כן צריך להיות ארי במחשבה, ארי בדיבור, ארי במעשה, הרי שלשה ארי, ונרמז זה באותיות גירא שהוא ג' אר"י. [ע"כ מהבן יהוידע]:

אדידך אצוואריה דברך משיתסר ועד כ"ב.

וכתב הבן יהוידע, נ"ל בס"ד נקוט האי לישנא, מפני כי על הרוב הבן שוה לאביו בקומה מכל מקום, על דרך שאמרו האב זוכה לבן בנוי בכח ובמספר השנים, וכן הענין כאן, ואם כן כשהבן הוא בר ששה עשר שנים, שעדיין לא השלים קומתו, אז כשיעמדו האב עם הבן יגיע צואר הבן כנגד ידיו של אביו, ולהכי קאמר אדידך על צוואריה דברך, משיתסר ועד כ"ב:

והודעתם לבניך ולבני בניך.

שבתלמוד בבלי שהוא כלול במקרא, במשנה וגמרא, אדם יוצא ידי חובתו בשביל הכל. (טור בשם ר"ת וע"פ ע"ל סי' רמ"ה ס"ו). ואין לאדם ללמוד כי אם מקרא, משנה וגמרא והפוסקים הנמשכים אחריהם, ובזה יקנה העולם הזה והעולם הבא, אבל לא בלמוד שאר חכמות. (ריב"ש סימן מ"ה ותלמידיו רשב"א) ומ"מ מותר ללמוד באקראי בשאר חכמות, ובלבד שלא יהיו ספרי מינים, וזהו נקרא בין החכמים טיול בפרדס. ואין לאדם לטייל בפרדס רק לאחר שמלא כריסו בשר ויין, והוא לידע איסור והיתר ודיני המצות (רמב"ם סוף מדע ס"פ ד' מהל' יסודי התורה).

ובשולחן ערוך הרב הרחיב בזה יותר, אף על פי שהקטן פטור מכל המצות וגם אביו אינו חייב לחנכו במצות מן התורה אלא מדברי סופרים אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה אף על פי שהקטן אינו חייב שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם.

ומאימתי אביו חייב ללמדו משיתחיל לדבר מלמדו תורה צוה לנו משה וגו' ופסוק ראשון מפרשת שמע ישראל ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים בעל פה עד שיהא בן חמש שנים דהיינו בשנה חמישית שאז מלמדו לקרות תורה שבכתב מעט מעט בביתו עד שיהיה בן שש או בן שבע וקודם לכן בשנה הרביעית מלמדו אותיות התורה כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה בשנה חמישית. וכשיהיה בן שש או בן שבע שלימות הכל לפי בוריו וכוחו מוליכו אצל מלמד התינוקות לקרות בתורה כל היום כולו עד שיקרא תורה שבכתב כולה עם נביאים וכתובים כולם פעמים רבות עד שיהיה בן עשר שנים.

ובימיהם שהיו מספרים הרוב בלשון הקודש וגם התינוק כשמתחיל לדבר היה אביו מספר עמו בלשון הקודש ועל כן לא היו צריכין ללמד התינוקות פירוש המלות רק הקריאה בנקודות וטעמים וקרי ולא כתיב, כי לא היו הנקודות והטעמים כתובים בימיהם אלא כספר תורה שלנו והיו לומדים הנקודות והטעמים בכל המקרא בעל פה והיו אז עוסקים ה' שנים בלימוד כל המקרא עם התינוקות פעמים רבות מאד, ואחר כך ה' שנים בלימוד המשניות בעל פה שהן הלכות פסוקות בלי טעמים, ואחר כך ה' שנים בתלמוד שהוא לידע בדרך קצרה הטעמים של ההלכות והדינים ומקורם מתורה שבכתב בי"ג מדות שהתורה נדרשת ושאר כל דרשות חכמים או בקבלה הלכה למשה מסיני או מסברא או מתקנות חכמים שעשו סייג וגדר לדברי תורה.

ואחר כך כל ימיו של אדם איש לפי שכלו ויכלתו בפלפול התלמוד בקושיות ופירוקים לירד לעמקי הטעמים ודרשות ולהבין דבר מתוך דבר לחדש הלכות רבות ודרשות פסוקים אשר על זה אמרו בן ארבעים לבניה. וכן כל דברי חכמים וחידותם שהסמיכום ודרשום על פסוקי תנ"ך הנקראים הגדות:

ושם [סעיף ו']. ובזמן הזה שכל התורה שבעל פה היא כתובה לפנינו א"צ לשכור מלמד לבנו שילמדנו כל התורה שבע"פ, אלא שילמדנו להבין היטב בתלמוד ברוב המקומות גם בהלכות וסוגיות העמוקות עם רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים, ויעמידנו על עיון ההלכה למעשה שיוכל לעיין בעצמו ללמוד ולהבין ולהורות כל הלכה למעשה מתוך עיון בתלמוד ופוסקים ראשונים ואחרונים, ואזי יוכל הבן ללמוד בעצמו כל התלמוד והפוסקים לידע כל ההלכות של תורה שבע"פ שהן פירוש התרי"ג מצות ודקדוקיהן בטעמיהן ומקוריהן כאלו למדו המלמד, וכן כל התנ"ך ודרשות ההגדות.

ולכן לא נהגו עכשיו ללמד להתינוק כל התנ"ך כבימיהם רק תורה לבדה כי סומכים שילמוד בעצמו כשיגדיל, משא"כ בימיהם שלא היו הנקודות וטעמים כתובים אלא בע"פ. ומכל מקום צריך ללמדו ולחזור עמו פעמים רבות כל פרשיות התורה שבהן כתובות המצות והמשפטים שהתלמוד מפרשן והפוסקים והתיבות ואותיות שבהן הן נדרשין תמיד בתלמוד.

אך אם הבן אינו מגיע למדה זו שיוכל ללמוד ולהבין בעצמו בלי מלמד כל ההלכות שבתורה שבע"פ בטעמיהן, או שאינו חפץ ללמוד בעצמו חייב לשכור לו מלמד שיכריחנו וילמדנו היטב כל התורה שבכתב ושבע"פ כולה, וגם לחזור עמו פעמים רבות עד שיהיה זוכר ויודע פעם אחת כל ההלכות שבתורה שבע"פ בטעמיהן, כי גם הכפייה לכופ את הבן ללמוד ולידע כל התורה היא בכלל מצות עשה של ולמדתם אותם את בניכם שהרי הכתוב מדבר בקטנים שצריך לכופם.

ואחר שידע פעם אחת כל ההלכות בטעמיהן וחוזר ושוכח מפני שאינו רוצה לחזור על לימודו בעצמו, הרי האב כבר יצא ידי חובתו, כי מאחר שלמדו היטב עד שידע כל התורה כולה קיים מצות עשה של ולמדתם אותם את בניכם וגו'. אך מכל מקום כל שהבן אפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק ויש יכולת ביד האב לכופו מוטל עליו מדברי קבלה לכופו לעסוק בתורה, וכן להדריכו בדרך מוסר ויראת שמים בכל דרכיו והנהגותיו בעוד ידו תקיפה על בנו, דהיינו עד שיהא בן כ"ד שנה, שנאמר חנוך לנער על פי דרכו, דרך שכל ימיו יהא מתנהג בו חנוך לו בנערותו, דהיינו מבן ט"ז שנה עד בן כ"ד שנה, שקודם ט"ז שנה אין בו דעת לקבל תוכחות כל כך ואל תכביד יסורין ותוכחות, ויותר מבן כ"ד יש לחוש שמא יבעט:

שהיו סופרים כל אותיות שבתורה.

אע"ג דהם סופרים גם תיבות ופסוקים, וכמו שאמר בתר הכי, כתב הבן יהוידע דנקיט אותיות הכא לרבותא טפי, שיש טורח גדול ועצום במנינם.

דרש דרש חציין של תיבות.

קשה למה כאן זכר שתי תיבות, דרש דרש, וגבי אותיות נקיט אות אחת של וא"ו דגחון. ונ"ל בס"ד, כי כפי הכתוב במסורה, סך האותיות של התורה הם שלש מאות אלף וארבעה אלפים ושמונה מאות וחמשה, ולפי זה אי אפשר

שם ולא עוד אלא כל משאו ומתנו בכך.

פירוש, ההשטנה והקטגוריא שהיא מלאכתו, והיא עסק המשא ומתן שלו לא תהיה אלא בכך, שמניח רשעי אומות העולם ויעסוק במלאכתו בכך. **ואם אתה רוצה תמשול בו**, פירוש רוצה מצד בחירתך ורצונך וחשקך בלימוד התורה, כר' אלעזר בן חרסום וכדומה, ולא מחמת הכרח, כמו שאומרים העולם חסורי מחסרא והכי קתני.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, אם אתה רוצה בתשובה מאהבה שהיא נעשית ברצון, ולא מיראה הנעשית מחמת הכרח וסיבה, אז אתה תמשול בו, שתהפך העונות אשר קבץ ואסף ממצותיו לעשותם זכיות, עד כאן דבריו נר"ו. או יובן תמשל בו לעשותו יצר טוב, ולהשתמש בו במעשים טובים:

קשה היצר הרע שאפילו יוצרו קראו רע.

קשה למה קראו רע, מאחר שהוא יצר אותו, ועוד מנא לן דהוא קשה, כי מה שקראו רע הוא על שם מלאכתו שהוא מיעץ רעה, אבל אין הכי נמי בנקל יוכל האדם להתגבר עליו, ומנא לן דקשה. ונ"ל בס"ד כי היצר הרע בראו הקב"ה שיבא לאדם בגלוי, ומיעצו לחטוא בעיצה גלויה בלתי מרמה ותחבולה, וכמ"ש בזהר הקדוש, משל לבן המלך והשפחה, אך היצר הרע הוסיף ברע שיבא לאדם בדרך ערמה ותחבולה, שמראה לו שהוא מיעצו לעשות מצוה כדי להפילו ברעה, ועל זאת לא צוהו השי"ת בכך, ובעבור זאת קראו הקב"ה רע, וזה הוא הקושי שיש לאדם מצד היצר הרע, שאם היה בא היצר הרע בגלוי לומר לו עשה עבירה פלונית ודאי לא יוכל היצר הרע על האדם בכך, דאיך ישמע לו לעבור פי ה', אך דא עקא וקשה לאדם על אשר מתחפש היצר הרע בבגדי יצר הטוב, ומראה לאדם שהוא מיעצו לדבר מצוה, ובאמת תחתיה תעמוד הבהרת לטמא בה, וז"ש קשה היצר הרע, יען שאפילו יוצרו קראו רע, וקשה למה יקראנו רע, והלא הוא יצר אותו, אלא ודאי קראו רע על אשר הוא בא במרמה ועקיפין לאדם, ועל זאת לא יצר אותו, ואם כן אתה למד שקשה היצר הרע, כי כל דבר הנעשה בדרך מרמה ותחבולה קשה להנצל ממנו, מאחר דאינו מרגיש ברעה שלו, וחושב שהוא דבר טוב, וכמ"ש המפרשים ז"ל על פסוק [תהלים קי"ח ז'] ה' לי בעוזרי ואני אראה בשונאי.

יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום.

הקשה הרי"ף [על עין יעקב] ז"ל, מאי בינייהו דזה נקיט מתחדש וזה נקיט מתגבר. ונ"ל בס"ד למאן דאמר מתחדש יש לאדם שכר על שנצח היצר הרע בכל יום ויום בפני עצמו, יען כי יצר הרע של יום זה אינו של אתמול, ואם כן האדם השלים מלאכתו ומצותו בניצוח יצר הרע של אתמול, ויש לו שכר, דהשכירות משתלמת לבסוף, וכבר גמר הניצוח שנצטוו בו, וכן על יצר הרע של כל יום ויום יש לו שכר בפני עצמו, כי בכל יום ויום יש לו גמר מלאכה, אבל למאן דאמר מתגבר, אין נשלם מלאכת הנצוח, אלא עד יום הפטירה, דאז אותו יום הוא סוף המלאכה דמשתלמת לבסוף.

שיתחלקו לשני חלקים שוים, אלא יהיה אחד נפרד ביניהם, ונמצא אומרם וא"ו דגחון חציין של אותיות הוא קאי על אות הנפרד שיש בין שני החצאין, שעומד בין חצי הראשון, ובין חצי השני, שאינו נחשב עם חצי הראשון ולא נחשב עם חצי השני, אבל סך התיבות אשר כתוב במסורה הוא תשעה ושבעים אלף ותתקע"ו, ובה סך אין נפרד, ויתחלק הסך הזה לשני חצאין שלמים, ועל כן אמר בזה דרש דרש חציין של תיבות, כלומר תיבת דרש הראשונה הוא סוף חצי הראשון של תיבות, ותיבת דרש השניה הוא ראש חצי השני של התיבות, ואם היה אומר כאן רק תיבה אחת של דרש, הייתי חושב שהוא כמו ענין וא"ו דגחון שהוא אות נפרד יושב בין שני החצאין, כן זה תיבת דרש היא תיבה נפרדת, עומדת בין שני החצאין של התיבות, ובאמת אינו כן, כי מספר התיבות אין שם נפרד, והחצאין שוין הם במספרם, ורק הסימן בא כאן באופן זה, שסוף חצי הראשון הוא תיבת דרש, וראש החצי השני הוא תיבת דרש, אבל סך הפסוקים הכתוב במסורה הוא חמשה אלפים ושמונה מאות וארבעים וחמשה, וזה הסך יש בו נפרד, ומוכרח לומר כי פסוק והתגלח הוא הנפרד העומד בין שני חצאין של פסוקים:

דף ל' ע"ב

ואומר קשרם על אצבעותיך.

כתב הבן יהודע, דקדק מהרש"א ז"ל, דכמה קראי מקמיה האי קרא כתיבי בכהאי גונא, דכתיב קשרם על גרגרותיך קשרם על לוח לבך, ולמה הביא האי קרא דקשרם על אצבעותיך, ע"ש. ונ"ל בס"ד דידוע כל מעשה תתייחס לידים, ואם לא יהיו ההלכות מחודדים בפיו, מפני שלא ירד לעומק הדברים והבנתם באמיתות, אז ודאי יהיו הדברים רפויין אצלו לענין מעשה, כי כאשר יבא לידי מעשה המתייחסת לידים לא יוכל להורות הלכה בהן, מאחר דרפויין הם אצלו, אבל אם יהיו מעיקרא מחודדים בפיו, מפני שירד לעומקן היטב, אז יורה בהם הלכה לענין מעשה המתייחסת לידים, ולכן אמר קשרם על אצבעותיך על ענין מעשה, כי המעשה תתייחס לידים ששם האצבעות.

ואומר אשרי הגבר אשר מלא את אשפתו מהם.

פירש רש"י משום דדימננהו לחצים, נקיט מלוי אשפה. וקשה אם כן למאי הביא הברייתא פסוק זה, שנאמר בלשון אגב. ונ"ל בס"ד דהתורה היא פתו של אדם מצד הנפש, דכתיב [משלי ט' ה'] לכו לחמו בלחמי, וכמו דפת הגשמי הוא נאפה על ידי האש, כן פת הרוחני שהוא דברי תורה נאפה באש החריפות של האדם, כי כח החריפות שבאדם הוא חום כמו אש, ועל שם זה נדמית התורה לאש, ולזה אמר אשר מלא את אשפתו, חלק תיבת אשפתו לשתיים וקרי בה אש פתו, גם בתיבת אשפתו יש אל"ף שהוא רוצה לומר אלוף דהיינו לימוד, ונשאר אותיות שפתו כסדרן, או א' של אשפתו הוא את, ונמצא מלת אשפתו הוא את שפתו, כלומר ימלא את שפתו מהם, שיוציא דברי התורה בשפתיו:

ועוד נ"ל בס"ד, כל אחד מדבר ביצר הרע בפני עצמו, כי יש יצר הרע בא מצד התולדה מזוהמת הנחש, ועל זה נקיט מתגבר, אך יש יצר הרע שנקרא מלאך רע שבא מן הקליפה של כל יום ויום בפני עצמו, וכנגד זה נקיט מתחדש, כי לכל יום יש קליפה בפני עצמו כנגדו.

אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש.

קשה משכהו משמע שמוליכו עמו לבית המדרש, ומה יעשה בו שם, והוה ליה למימר ברח לבית המדרש. ונ"ל בס"ד על פי מ"ש במדרש הנעלם [תולדות דף קל"ח], דשאל רבי יצחק לרבי יהודה אם יצר הרע לעתיד יתבטל מן העולם, ואמר לו אצטריך יצר הרע לעולם כמטרא לעולם, דאלמלא יצר הרע חדותא דשמעתתא לא ליהוי, לכן ישאר יצר הרע בעולם, ורק לא יהא מנוול כקדמיתא למחטי ביה, הדא הוא דכתיב לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי, עד כאן, ע"ש. ובזה מובן המאמר כאן כמין חומר, אם פגע בך מנוול זה להחטיאך בחמדה וקנאה ותאוה גשמית, אל תדחהו ותשליכהו לגמרי, אלא משוך אותו לבית המדרש להשתמש בו בדבר טוב, ששם יהיה לך קנאה מלומדי תורה, וחמדה ותאוה להסביר סברה ולעשות חדושי תורה, ויהיה לו מכחו חדותא דשמעתא, כי כאשר דבר סתום ומוקשה שלא יכלו לפתרו ולפרשו כל חכמי המדרש, ואתה זכית לפרשו ולפתרו כמה שמחה יגיע לך מזה, הוא הדבר אשר אמר אדונינו דוד מלך ישראל [תהלים קי"ט קס"ב], שש אנכי על אמרתך כמוצא שלל רב, ולזה אמר אם אבן הוא נימוח כנגד מדת תאוה, שהאבן בהיותה לבינה קודם שריפתה בכבשן, אם תשפוך עליה מים שואבת אותו וחוזרת ושואבת אחר שתיבש, וכן על זה הדרך, ולא נודע כי באו מים אל קרבנה, וכן מדת התאוה עושה פועל באדם, ואם ברזל הוא מתפוצץ כנגד מדת הקנאה, כי הקנאי תמיד משתדל לחתוך מחבירו קניינו וכבודו וכל רכושו, מחמת קנאתו בו, והרי הוא נעשה לו כברזל שמלאכתו לחתוך ולקצר, ומה שקרא ליצר הרע בשם מנוול, כי נמשך מן סמא"ל שמספרו עם הכולל גימטריא מנוול:

ועוד נ"ל נקיט אבן וברזל, כי שניהם מן הדומים, אך האבן רב הכמות ומעט האיכות, והברזל מעט הכמות ורב האיכות, וכן בעבירות של יצר הרע יש עבירות חמורות שהם רב האיכות כמו גילוי עריות ושפיכות דמים וכיוצא, אך הם מעט הכמות, כי לא ימצאו הרבה מהם ביד האדם, ויש עוונות רבי הכמות שהם לשה"ר ושקר וליצנות, שנמצא ביד האדם הרבה בכל שעה ושעה, אך הם מעט האיכות.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש, אם אבן הוא על יצר הרע שהוא בא מזוהמת הנחש, ואם ברזל הוא על יצר הרע הבא מן הקליפה שנקרא מלאך רע, ולכן בזה נקיט נמוח, ובזה נקיט מתפוצץ, עד כאן דבריו נר"ו:

השוה הכתוב כיבוד אב ואם לכבוד המקום.

פירוש השוה אותם בלשון, דהכא נקיט כבוד, והכא נקיט כבוד, אבל לא במדרגה ומעלה, ותנא דברייתא זו סבירא ליה דמשלי ברוח הקודש נאמרה.

ומ"ש נאמר מקלל אביו ואמו וכו', קשה, הוה ליה למימר האי חלוקה קודם חלוקה של פסוק איש ואביו תיראו, כי פסוק מקלל אביו הוא בספר שמות, ופסוק איש ואביו בספר ויקרא. ונ"ל בס"ד, נקיט לחלוקה דאיש אביו ואמו בראשונה, משום דכאן השווה אותם ממש, דנקיט כאן כבוד ומורא, אבל בחלוקה דמקלל לא השווה אותם השוואה גמורה, דבחד נקיט מות יומת, ובחד נקיט ונשא חטאו, לכן נקיט לחלוקה זו באחרונה:

אמר הקב"ה כאילו דרתי ביניהם וכבדוני.

פירש מהרש"א, דהיינו שם י"ה המחבר ומשתף שם איש ואשה. וקשה אם על קביעות אותיות י"ה בשם קאמר דרתי ביניהם, אם כן הוא דר שם, ולמה אמר כאילו דרתי בכ"ף הדמיון, ועוד מה שאמר אחרי זה תני תנא וכו' בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו אומר הקב"ה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, וקשה והלא כבר דר ביניהם שכבר נקבע יו"ד באיש וה"א באשה, ועוד בגמרא דסוטה אתמר מסתלקין אותיות י"ה וישאר אש ואש בעבור חטא האיש והאשה עצמן ולא בעבור שהבנים לא כבדום. ונ"ל בס"ד דאות יו"ד וה"א לא היו שתיים ביחד באיש ושתיים באשה, כדי שנחשב בזה שמו יתברך שהוא י"ה דר ביניהם, אלא נחלקו אות אחת באיש ואות אחת באשה, ולכן אמר כאילו דרתי ביניהם, כאלו בכ"ף הדמיון, דלא דרתי ממש, ולכן אמר אחרי זה יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, רצה לומר שלא דרתי בשלימות אותיות שמי דהיינו שם י"ה כולו ביחד, אלא דרתי אות אחת באיש ואות אחת באשה, שאם היה שמי י"ה כולו ביחד אצל האב ושמי י"ה כולו כאחד אצל האם אז היה זלזול הבנים באב ואם נוגע בכבודי, דכאשר מצערים אביהם ואמם היו מצערים אותי גם כן כביכול [עד כאן מבין יהוידע]:

אמר לו רבי נתגרשה מהו.

כתב בספר בניהו בן יהוידע, הקשה הרב פתח עינים ז"ל, אמאי לרבי אליעזר לא שאל שאלה זו דנתגרשה, ע"ש. ונ"ל בס"ד שזה השואל לא היתה צריכה לו שאלה זו דנתגרשה, אלא רק היתה צריכה לו שאלה הראשונה, ושאלה זו הראשונה היה רוצה לשאול אותה מן רבי אליעזר וגם מן ר"י, כדי שתהיה תשובתה ברורה בידו מפי שניהם, אמנם קשה בעיניו לשאול את ר"י אחר שישאל מן רבי אליעזר וישיב לו תשובה, דחש לכבודו של רבי אליעזר שלא יהיה נראה דאינו סומך על דבריו אלא עד שישאל מן ר"י גם כן, ועל כן התחכם לשאול מן ר"י עוד שאלה אחרת דנתגרשה, אע"פ שלא היתה צריכה אליו, כדי שיהיה נראה לעיני הרואין הא דבא לפני ר"י שנתחדש לו שאלה אחרת, שלא שאל אותה מן ר"א, ואגב זו שאל אותו שאלה הראשונה כדי לתפוס הענין מתחילתו, ואם לא נתחדש לו שאלה שניה לא היה בא לשאול מן ר"י

כלום, ככה נראה לעיני הרואין ע"י שאלה הזאת דנתגרשה ששאל מן ר"י בלבד, ועל ידי כך אין כאן חשש משום כבוד רבי אליעזר:

מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה.

פירש רש"י, ראה שנשרו ריסי עיניו מן הבכי, ודן שהוא יתום מאביו מחמת שבכה עליו. ומקשים למה לא אמר לו ר"י כן אחר ששאלו שאלה הראשונה, דמתחילה היה רואה אותו כך, דאז יאמר לו דמן ריסי עיניך ניכר דבן אלמנה אתה, ואין אתה צריך דין זה לענין מעשה, דהא אין אביך קיים. ונ"ל בס"ד דבתחילה אף על פי שראה שנשרו ריסי עיניו, לא מצא בזה הכרח לתלות בכייתו על מיתת אביו, דלעולם אביו קיים והוצרך שאלה זו לענין מעשה, ומה שנשרו ריסי עיניו מן הבכיה הוא שבכה על בנו או על אשתו וכיוצא, ולעולם אביו ואמו בחיים, והוצרך לשאלה זו באמת, אך אחר ששאל אותו נתגרשה מהו, נראה לו הכריח לומר שאין זה שואל הלכה למעשה, דאביו אינו קיים, יען כי הדין הוא אם גירש האדם את אשתו לא תדור עמו בשכונה אחת, וכל שכן בבית אחד, ואיך יצויר שאביו ואמו דרים ביחד זה אצל זה במקום אחד, כדי שאביו יאמר לו השקני מים ואמו אומרת השקני, דבשלמא אם היה תופס סגנון הבקשות שלהם, דאביו אומר לו לך למקום זה ואמו אומרת לו לך למקום אחר יש לפרש דהם אינם דרים יחד, אלא כל אחד דר בחצר, ואביו צוהו היום שלמחר בבוקר תלך למקום פלוני, ואמו אמרה לו שילך בבוקר למקום אחר, ולעולם יושבין כל אחד בחצר אחרת, וכן אם היה תופס סגנון הבקשות שאביו אמר לו תביא לי מים מן הנהר, ואמו גם כן אמרה לו כך, דאפשר שניהם פגעו בו בדרך, וצוו אותו בכך, אבל השתא שתפס אביו אמר לו השקני מים, וכן אמו אמרה לו השקני, לשון זה משמע שהיו יושבין שניהם במקום אחד, וכל אחד א"ל שיביא לו מים מן הכד לשתותו, ואיך יצויר זה שהמגרש והמתגרשת דרים במקום אחד ויבקשו כן, ואפילו אם נאמר שהיו קרואים בבית של אדם אחד לפי שעה, גם זה רחוק, שאין משורת דרך ארץ לקרות ולהזמין המגרש והמתגרשת ביחד, ומנהגו של עולם לא תכנס המתגרשת במקום שיושב בו המגרש, ולא להיפך, ולכן דן בהשערת השכל מכח שאלה זו דנתגרשה מהו, להכריח שלא היתה שאלה זו צריכה לו למעשה, דלעולם אביו אינו קיים, גם לא חשב לומר לעולם אביו קיים, ומה ששאל נתגרשה מהו, היינו דשואל אם אח"כ נתגרשה, דזה אינו, דודאי לא יפתח פיו לשטן, וגם אין זה דרך ארץ לשאול על אמו אם תבא לידי גירושין, ועל כן דן שהיא בן אלמנה שאביו אינו קיים ולכן נשרו ריסי עיניו:

מיהו מהרש"א ז"ל דקדק, אם דן מנשירת ריסי עיניו שהיה לו כן מחמת הבכיה, מהיכן נודע לו שהוא בן אלמנה ובכה על אביו, ודילמא הוא בן אלמן ובכה על אמו, ע"ש. ונ"ל בס"ד דרך הלצה, דאמרו רז"ל בגמרא דנדה [דף ל"א ע"א], הלוּבן שבעין הוא נעשה מצד האב, וחלקו הוא, והלוּבן הוא עומד בין ריסי העין ממש, ונ"ל דר"י צפה ברוח הקודש שהוא בן

אלמנה ואינו בן אלמן, וכמו שצפה רבן גמליאל ברוח הקודש על אותו גוי ששמו מבגאי, ואמר לו מבגאי טול גלוסקין מאלעאי, ואמרו בגמרא דעירובין שכיון רבן גמליאל ברוח הקודש ששמו מבגאי, כן הכא כיון ר"י ברוח הקודש שהוא בן אלמנה, ומרוב ענוה לבלתי ירגישו התלמידים והחברים בשבחו שכיון ברוח הקודש שהוא בן אלמנה, תלה הדבר בלובן אשר בין ריסי עיניו, שהוא חלק האב, ואמר שניכר לו על ידי איזה סימן שיש לו בלובן העין, שאביו שממנו בא הלוּבן הוא אינו חי, שיבינו השומעין שיש לו בלובן סימן טבעי, לידע אם מולידו חי הוא, אם לאו, ולעולם הוא צפה כן ברוח הקודש:

הטל להם מים בספל וקעקע להם כתרנגולים.

הנה מה שאמר לו הטל להם מים בספל, הכונה דיתן להם בשוה, ולא יקדים לאחד מהם, וכמ"ש הרב עיון יעקב ז"ל, אך מה שהוסיף לומר לו קעקע להם כתרנגולים, צריך להבין מאי קמשמע לן בזה. ונ"ל בס"ד הכונה, רמז לו שיפייסם בדברים, דודאי כיון שנתגרשה כל אחד מהם יקפיד על אשר לא קידם השימוש שלו, ולכן צוהו בעת שיניח המים לפניהם, שהוא משהו אותם בכבוד, יפייסם בדברים שיקרקר בדברי פיוס, וזכר תרנגולים דאמרו רז"ל [עירובין ק' ע"ב], למדנו פיוס מתרנגול דמפייס ואח"כ בועל, ולזה אמר כתרנגולים שיש להם מדת הפיוס שדרכם לפייס:

דרש עולא רבא אפתחא דבי נשיאה.

הא דהוצרך תלמודא לסיים המקום שהיה דורש, ללמדנו כי כונתו בזה ללמד מוסר לבית הנשיא, שלא יגזרו גזירות על הציבור לכבודן, אלא תהיה כונתם לטובת ישראל, דהאדם צריך ללמוד ממדת קונו, וכמו שאמרו רז"ל [סוטה י"ד ע"א] על פסוק [דברים י"ג ה'] אחרי ה' אלקיכם תלכו, ומצינו שגם אומות העולם שאמרו בתחילה לכבוד עצמו דודש, חזרו והודו, שכל המצות צוה את ישראל, בעבור טובתם ופעולתם:

מסוף דברך ניכר ראש דברך.

הקשה מהרש"א ז"ל היכן הוזכר סוף דברך במקרא, ונדחק בזה, ע"ש. ונ"ל בס"ד, דהמפרשים פירשו המאמר הנזכר בתחילה חשבו לכבוד עצמו הוא דורש, רצה לומר כמו ציווי האדון לעבדו לעשות לו מלאכה, שאין העבד נהנה כלום מן המלאכה אלא האדון, ואחר ששמעו דבור של כבוד את אביך, שהוא דבר שהשכל מחייבו, אע"פ שלא היה מצוה עליו השי"ת את האדם, הבינו שציוה האדם בו כדי שיתן לו שכר על קיומו, ואז ממילא הבינו שגם מצותו בדברות ראשונות היתה כדי להטיב לאדם שיקיים ויקבל שכר, עד כאן דבריהם, וידוע שכל דברים שהשכל מחייבם נקראים משפט, ולזה אמר ראש דברך שהיו טועין בו שלא הבינו כונתך בו, אח"כ נתאמת אצלם כוונתך בו, ומהיכן נתאמת אצלם, כי ראו שאמרת וגזרת על העולם גם במשפט צדקך, רצה לומר דברים שהשכל מחייבם שנקראים משפט:

א"ל צאו וראו מה עשה נכרי.

צריך לדעת מאי צאו דקאמר להו, ודי לומר ראו מה עשה. ונ"ל בס"ד הכונה, אין אני מביא לכם הוכחה מאיש ישראל כדי שתאמרו אין זה חידוש, כי ימצא בישראל חסידים שעושים מילי דחסידותא עשר ידות על חיובם, וכי כולי עלמא להו חסידים, לכן אמר להם צאו לחוץ להתבונן באומה אחרת שהיא חוץ לאומה שלנו, וראו מה עשה נכרי, ודמא בן נתינה שמו, כלומר שמו מורה שיש לו מדה טובה שצריך כל אדם להיות דומה לו בה, ודמה לשון דמיון:

וכתב הר"ן [על הרי"ף דף י"ב ע"ב], והאי עובדא בבית שני הוה, מדאמרין לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו, ובבית ראשון לא היתה שם אלא פרה אחת שעשה משה, וכיון שכן על כרחין היה להם שמיר בבית שני לצורך האפוד כדאמרין התם [גיטין דף סח.]. איכא שמיר דאייתי משה לאבני אפוד, ולפי זה מאי דאמרין בפרק עגלה ערופה [דף מח.]. משחרב בית המקדש בטל השמיר משחרב מקדש שני קאמר. ואי קשיא הא דאמרין בפרק רבי ישמעאל במסכת ע"ז (דף נב ע"ב) גבי אבני מזבח ששקצום מלכי יון, דאמרין היכי נעביד ליתברינהו אבנים שלמות אמר רחמנא, לנסרינהו לא תניף עליהן ברזל אמר רחמנא, ואי הוה שמיר הא אפשר בשמיר. יש לומר דשאני אבני מזבח דכיון דפגימה כל שהוא פוסלת בהן כלומר כדי שתחגור בה צפורן לא אפשר בשמיר דאיהו נמי עביד חגירת צפורן, ולפיכך אי אפשר למינסרינהו אלא מביא חלוקי אבנים מן הנחל כדאיתא בזבחים.

נתן לו הקב"ה שכרו שנולדה לו פרה אדומה.

כתב הבן יהוידע, מה שפרע לו שכרו בפרה אדומה, ולא פרע לו שירויה כל זה הריח באופן אחר, מכמה טעמים, האחד שבזה ניכר הדבר הזה אצלו יותר ולא יתלה בטבע, והשני כדי לזכות את ישראל שיקנו הפרה בדמים מרובים, ונמצא מוציאין בעבור המצוה ממון הרבה שבזה יגדל זכותם, והשלישי כדי שהם ירגישו ויקחו קל וחומר לעצמם, וכאשר אמרו חכמים אח"כ ומה מי שאינו מצווה ועושה כך וכו', והרביעי הוא עשה מצות הכיבוד בדבר שהיה נצרך להקדש, פרע לו השכר בדבר שהוא צורך הקדש, כי פרה אדומה מאוצר ההקדש ניקנית:

ועוד נ"ל בס"ד, דאמרו בפסיקתא שיש שני סימנים לפרה אדומה לידע שלא נתנו עליה עול, האחד בעינים שלה, שאם נתנו עליה עול לא יהיו שוים זו עם זו, והשני בשערות שיש לה מעת לידה ב' שערות בצוארה וקופות ואם נתנו עליה עול יהיו כפופים, ע"ש, ולכן פרע לו שכרו בפרה אדומה, שסימן כשרותה היא בעינים לרמוז שבזה הכבוד שעשה לאביו בתחלה יהיה הוא לעינים לישראל, כלומר יקחו ממנו קל וחומר, וכמו שאמרו רז"ל על מה שאמר משה רבינו ע"ה ליתרו והיית לנו לעינים [במדבר י' ל"א], ורמזו לו בסימן השערות שלה, שהם זקופים, שזה הממון שדומה לשערות שלוקח בשכר המצוה, יהיה זקוף וקיים אצלו, ולא יאבד מידו.

ובני ידידי כה"ר יעקב נר"ו פירש הטעם שניתן לו שכרו בפרה אדומה, כדי שיצא מזה סניגוריא על ישראל, כי הוא בזבו ממון בעבור מצות כבוד אב שהשכל מחייבה, וישראל בזבו ממון רב הזה בעבור פרה אדומה, שהיא מצוה חוקית שאין השכל מחייבה, ואומות העולם מונין את ישראל עליה, לומר מה מצוה זו, ומה טעם יש בה, עד כאן דבריו נר"ו:

מאן דאמר לי דאין הלכה כר"י עבידנא יומא טבא לרבנן.

קשה, מה נתחדש לו, אדרבה, הלא מעיקרא היו אומרים לי דאין הלכה כר"י, דלכך נדר אם יאמרו לו הלכה כר"י יעשה יום טוב. ונ"ל בס"ד, כי הוא היה רוצה בתחלה ובסוף שיאמרו לו שמועה מפי רבנן קמאי, דאז יסמוך על השמועה בלתי ספק, ולכן מקודם יש אומרים הלכה כר"י, ויש אומרים אין הלכה כר"י, אך בין אלו ובין אלו בני סמכא נינהו, ולכן תחילה נדר אם יאמרו לו מפי רבנן קמאי בני סמכא דהלכה כר"י, עביד יומא טבא, ואחר ששמע להא דר' חנינא נדר להיפך, אם יאמרו לו מפי רבנן קמאי דהם בני סמכא דאין הלכה כר"י, עבידנא יומא טבא [עד כאן מבן יהוידע]:

מאן דאמר לי הלכה כר"י עבידנא יומא טבא לרבנן.

וכתב הרמב"ן, מצאתי בתוספות חכמי הצרפתים ז"ל שמכאן היה למד ר"ת שהנשים שעושות מצות עשה שהזמן גרמא נוטלות שכר ומברכות, ואין בברכתן משום ברכה לבטלה, דהא רב יוסף מברך היה במצוות, דאי לא הכי היכי קאמר עבידנא יומא טבא לרבנן, אדרבה מפסיד בברכותיו. והרב רבי יצחק הזקן ז"ל הידוע בעל התוספות חלק עליו ואמר שאין זו ראייה דאע"ג דסומא לרבי יהודה פטור מן התורה מן המצוות, מ"מ חייב הוא מדרבנן,

וסיים הרמב"ן, ומכל מקום ר"ת ז"ל תוקע עצמו בדבר זה לומר כיון דרבי יוסי ורבי שמעון סברי נשים סומכות רשות ומשמע דהלכתא כותייהו אם רצו מברכות הן, ואי קשיא והא אמרין בירושלמי כל העושה דבר שאינו מצווה בו נקרא הדייט, התם שעושה דבר שאינו מצווה מן התורה כלל שהוא כמוסיף על התורה, אבל מי שעושה מצוות התורה כתקנן, אע"פ שלא נצטווה הוא בהם כגון נשים וגוים מקבלים עליהם שכר שכל דרכיה דרכי נועם וכל נתיבותיה שלום, והכי מסתברא מדאמרין (ר"ה ל"ג א') אין מעכבין את הנשים מלתקוע ב"ט ואע"פ שיש בתקיעה שלא לצורך איסור שבות, ש"מ צורך מצוה היא, לפיכך אם רצו לברך אין למחות בידן.

דף ל"א ע"ב

כגון אבימי ברי קיים מצות כבוד.

כתב הבן יהוידע, קשה מאי רבותיה בדבר זה שהולך לפתוח הדלת לאביו, והלא רבי טרפון גחין וסלקא אימיה לפוריה על גבו, וגם הלכה פעם על כפות ידיו, ועם כל זה אמרו לו

עדיין לא הגעת לחצי כבוד. ונ"ל בס"ד דאין כונתו לשבחו בשיעור הכבוד, אלא כונתו לשבחו שהיה עושה מצות כבוד לשמה, ולא בעבור שכר, דידוע מה שאמר התנא [אבות פ"ו] גדולה תורה שנותנת חיים לעושה בעולם הזה ובעולם הבא, ופירשנו הכונה דעל עסק התורה מפורש שכר של אריכות ימים, דכתיב [דברים ל"ב מ"ז] ובדבר הזה תאריכו ימים, וכן נאמר [משלי ט' י"א] כי בי יאריכו ימיו ויוסיפו לך שנות חיים, ואע"ג דשכר זה של אריכות ימים נאמר גם במצות כבוד אב ואם ובמצות שלוח הקן, התם אינו אלא בעולם הבא ולא בעולם הזה, כמו שאמרו רז"ל בגמרא [לקמן ל"ט ע"ב] למען יאריכון ימיו לעולם שכולו ארוך, אך אריכות ימים האמור גבי תורה היא בעולם הזה ובעולם הבא, ולכן בא רבי אבהו לעשות הוכחה לאבימי בריה שהיה עושה מצות כבוד אב לשמה, ואין כונתו בשביל השכר, יען כי כאשר היה אביו קרי אבבא היה פוסק מלימודו והולך לפתוח הדלת לכבודו, ואם היה בשביל שכר אדרבא ישאר במקומו ללמוד עדיף ליה, כי שכר לימוד התורה הוא בעולם הזה ובעולם הבא, ושכר הכיבוד אב ואם הוא רק בעולם הבא.

והא דהוצרך לומר חמשה בני סמיכי הוה ליה וכו', ללמד כיון דחמשה כולם סמוכים אי אפשר שלא ימצא להיות תמיד לומדים עמו כולם או מקצתם, ונמצא יש מצויים לפתוח, ועם כל זה קם הוא לפתוח ואינו מניח לאחד מבניו לקום לפתוח.

ועוד נ"ל בס"ד הא דהוצרך לומר חמשה בני סמיכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו, דלא תימא מה שהיה קם לפתוח לאביו מפני שלא היה אחד מן בני הבית הולך לפתוח ובעל כרחו היה פוסק לימודו וקם לפתוח לו, כי כולם עצלים, לזה אמר דהיה לו חמשה בנים סמוכים, וא"כ מסתמא היו מצויים אצלו ללמוד עמו ביחד, ומסתמא גברי רברבי אלו לא יהיו עצלים בדבר הזה, אלא היו חפצים בשמחה רבה לעשות שימוש, אלא רק הוא לא היה מניחם כדי לעשות הכבוד בעצמו:

ואמר אין אין אדםטאי התם.

קשה למה הוצרך לומר אין אין כל משך הליכתו עד שהיה מגיע אצלו, ודי בפעם אחת להשמיעו קולו שהוא בא לפתוח, ולא יהיה קרי אבבא. ונ"ל בס"ד כיון בזה לעיני הרואין ההולכים ובאים בתוך החצר, דשמא בעת שאמר אין היו עסוקים בפנים, ולא שמעו זאת, ואחר שרואין אותו רץ והולך בתוך החצר חושבין שהוא רץ בעבור צורך עצמו, להביא איזה חפץ או דבר אחר שיש לו שם אצל הפתח, ואגב פתח לאביו, אכן עתה רואין שהוא רץ וקורא אין אין, בזה ניכר שעושה לכבוד אביו. ועוד נ"ל שהוא רוצה לעשות המצוה של הכבוד במעשה ודבור ומחשבה ביחד בבת אחת, ולכן בעת שהוא מהלך שעושה מעשה, הוא מחשב במצוה זו, וגם מדבר בפיו אין אין, נמצא שקיים המצוה במחשבה ודבור ומעשה בבת אחת:

אסתייעא מלתייה ודריש אבימי מזמור לאסף.

וצריך להבין מדוע זכה לדרשה זו דוקא באותו זמן. וכתב הבו יהודיע לבאר על פי מה שכתבו התוספות בשם המדרש, דחורבן בית המקדש היה טובה לבני קרח, כי על ידי שטבעו השערים אחזו בהם כדי לעלות עמהם לעתיד, ולכן אמרו שירה בטביעת השערים, ולכן אסף שהיה מבניהם אמר מזמור על חורבן בית המקדש, עד כאן. וקשה בשלמא קרח ובניו שהם עצמן עומדים בצרה גדולה, לכן כשראו שצמחה להם טובה בטביעת השערים אמרו שירה, אך אסף דאינו עומד בצרה זו של אבותיו, איך מלאו לבו לומר מזמור, וקינה מבעי ליה, אך התשובה לזה כי אסף היה כבוד אבותיו חביב ואהוב לו מאד, ובאמת אמרו גדולה אהבה שמקלקלת את השורה, לכן אמר שירה גם לעת כזאת, שלא היה מן הראוי לאומרה, דחביבה ליה טובת אבותיו וכבודן, ולכן עתה שהיה אבימי עוסק בכבוד אביו אסתייעא מלתא ודריש הכתובים של מזמור שאמרו אסף בשביל כבוד אבותיו וטובתם:

ועוד נ"ל בס"ד, על פי הטעם דאיתא במדרש מה שאמר אסף מזמור בחרבן בית המקדש, מפני שראה טובתו יתברך עם ישראל, ששפך חמתו על עצים ואבנים ולא לכלותם, ואמרו במדרש [שוחר טוב] על זה משל לאב עם בנו שאהב אותו, [וזה המדרש שם מזמור ע"ט] מזמור לאסף אלהים באו גוים בנחלתך. וכי מזמור היה לו לומר, אינו אלא בכיה. וכיוצא בו אתה אומר, (שמואל ב טו, ל) ודוד עולה במעלה הר הזיתים עולה ובוכה. וכתב מזמור. זה שאמר הכתוב (משלי כא, טו) שמחה לצדיק עשות משפט. הצדיקים פורעין חובו ומזמרין להקב"ה. וכן אסף אומר, מזמור לאסף אלהים. משל למלך שהיה לו בן והיה קשה ולא היה שומע לאביו, מה עשה המלך, כיון שכעס נכנס לחופתו של בנו והיה מחתך ומקרע ומשליך לאשפה, עד שנקרע כולו והשליך הבן משם. אמר המלך, לא יפה עשיתי שקרעתי חופתו של בני שאני יכול לעשות יותר יפה הימנה, ולא הרגתי בחמתו, שאם הרגתי בחמתי בן אחי יורש אותי ומוטב שיירשני בני. כך אמר אסף, לא יפה עשה הקב"ה שהפיג את חמתו בעצים ובאבנים ולא בבניו, ע"ש, ולכן בשביל שהראה אבימי עתה אהבתו עם אביו דהוה גחין קאי ליה עד דאתער, לכן זכה לדרוש במזמור זה דאסף המדבר בעד אהבה שיש בין האב הוא הקב"ה, ובין הבן שהם ישראל:

כגון אנא דעד דאתינא מבי רב אבא מדלי לי כסא וכו'.

יש לדעת למאי אצטריך למימר עד דאתינא מבי רב, לימא בקיצור כגון אנא דאבא מדלי לי כסא ואימא מזגא לי היכי אעביד, ומה לו להודיע אם עושים לו זאת בעת שבא מבית המדרש או בשאר עתים. ונ"ל בס"ד כונתו לומר, אם עושים כן בשאר עתים, ודאי לא אקבל, אך אני מסופק בדבר זה שהם עושים לי כן בזמן שאני בא מבית המדרש דוקא, דהענין מוכיח מתוכו לאו משום יקרא ידי בלבד עבדי, אלא הם מתכוונים גם כן בשביל אהבת ויקרת התורה שלמדתי בבית המדרש, שהם שמחים מאד על אשר הלכתי ללמוד תורה, ומכיון דמצורף עם זה אהבה ויקר וחבוב של תורה גם

כן, אפשר דמותר לי לקבל מהם, ואמר לו אף על פי כן מאמך קבל ומאביך לא תקבל כיון דבר תורה הוא:

כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה.

כתב הרמב"ם [הלכות ממרים פרק ו' הלכה ז'], עד היכן הוא כיבוד אב ואם, אפילו נטלו כס של זהובים שלו והשליכו בפניו לים לא יכלימם ולא יצער בפניהם ולא יכעוס כנגדם אלא יקבל גזירת הכתוב וישתוק, ועד היכן מוראן אפילו היה לובש בגדים חמודות ויושב בראש בפני הקהל ובא אביו ואמו וקרקעו בגדיו והכוהו בראשו וירקו בפניו לא יכלימם אלא ישתוק ויירא ויפחד ממלך מלכי המלכים שצוהו בכך, שאילו מלך בשר ודם גזר עליו דבר שהוא מצער יתר מזה לא היה יכול לפרסם בדבר, קל וחומר למי שאמר והיה העולם כרצונו.

ואף שפסק הרמב"ם שכיבוד אב משל אב, כתב הרדב"ז דלענין ביזוי, שלא לבזותו, זה אפילו משלו. והכסף משנה תירץ דאף זה בכלל כיבוד אב ואם אף שאינו מחוייב. והלחם משנה תירץ דכאן מדובר לאחר השלכה שכבר אבד הממון, אבל קודם שהשליך באמת יכול למונעו מטעם הנ"ל.

רב יוסף כי הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר איקום מקמי שכינה דאתיא.

אם היה זה מעיקר הדין הרי יש ראיה שממצות כיבוד היא הקיימה, כמו בזקן וחכם. אמנם אפשר שיש לדחות, דעבד כן מחמת חסידות, וביותר רב יוסף שהיה סומא והואיל ואינו רואה לא שייך בו הידור זה. אמנם בשולחן ערוך [סימן ר"מ סעיף ז'] פסק להדיא כנ"ל, וז"ל, חייב לעמוד מפני אביו. ואם האב תלמיד בנו, כל אחד מהם עומד מפני השני. הגה: ואם הבן רוצה למחול על כבודו, לשמש אביו, הרשות בידו, דהא הרב שמחל על כבודו כבודו מחול. ודוקא בצנעא, או אפילו בפרהסיא ודש בעירו שהכל יודעים שהוא אביו, אבל אם הבן גדול בתורה ואין אביו דש בעירו, איכא למיחש לבזיון התורה אם יתבזה הבן לפני האב, ויש להם להרחיק זה מזה שלא יקל שום אחד בכבודו לפני חבירו (הכל סברת הרב); וכן עשה מוהר"ם עם אביו.

וענין זה דמהר"ם עם אביו הביאו הרא"ש [סימן נ"ז] אמרו עליו על רבינו מאיר מרוטנבורג שמיום שעלה לגדולה לא הקביל פני אביו ולא רצה שאביו יבא אליו:

בעינא גברא נעיין לך.

אין כונתו לדחותה בשקר חס ושלום, אלא בקושטא קאמר שהיה רוצה לפייס אדם אחד בממון, שיתרצה ליקח אשה זקנה כמוה, אך אחר שאמרה לו שיהיה יפה כמוהו, אמר ודאי דבר זה לא יתכן להיות, כי אדם יפה כמוהו קפצי עליה אינשי בעלי ממון ובעלי יופי, ואיך אפשר שיתרצה ליקח אשה זקנה [עד כאן מהבן יהודה]:

במותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו והני מילי

תוך שנים עשר חדש מכאן ואילך אומר זכרוננו לברכה לחיי העולם הבא.

תנו רבנן איזהו מורא ואיזהו כיבוד מורא לא עומד במקומו ולא יושב במקומו ולא סותר את דבריו ולא מכריעו כיבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא.

וז"ל הרמב"ם [הלכות ממרים פרק ו' הלכה ג'] אי זהו מורא ואי זהו כבוד, מורא לא עומד במקומו, ולא יושב במקומו, ולא סותר את דבריו ולא מכריע את דבריו, ולא יקרא לו בשמו לא בחייו ולא במותו, אלא אומר אבא מרי, היה שם אביו או שם רבו כשם אחרים משנה את שמם, יראה לי שאין נזהר בכך אלא בשם שהוא פלא שאין הכל דשין בו, אבל השמות שקוראים בהן את העם כגון אברהם יצחק ויעקב משה וכיוצא בהן בכל לשון ובכל זמן קורא בהן לאחרים שלא בפניו ואין בכך כלום, אי זהו כבוד מאכיל ומשקה מלביש ומכסה משל האב, ואם אין ממון לאב ויש ממון לבן כופין אותו וזן אביו ואמו כפי מה שהוא יכול, ומוציא ומכניס ומשמשו בשאר הדברים שהשמים משמשים בהן את הרב, ועומד מפניו כדרך שהוא עומד מפני רבו.

[הלכה ד'] והאב שהיה תלמיד בנו אין האב עומד מפני הבן אבל הבן עומד מפני אביו אף על פי שהוא תלמידו וחייב לכבדו בשאר דרכיו בשעת עשיית משאו ומתנו ועשיית חפציו, כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי, אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל אבא, וכן כל כיוצא בזה, לעולם יכלול בכלל דבריו שהוא חושש בכבוד אביו ושמתיירא ממנו.

[הלכה ה'] וחייב לכבדו אפילו לאחר מותו, כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא, אלא אומר כך אמר אבא מרי אני כפרת משכבו, במה דברים אמורים בתוך שנים עשר חדש שלאחר מיתתו, אבל לאחר שנים עשר חדש אומר זכרוננו לחיי העולם הבא.

דף ל"ב ע"א

רב יהודה אמר משל בן רב נתן בר אושעיא אמר משל אב אורו ליה רבנן לרב ירמיה ואמרי לה לבריה דרב ירמיה כמ"ד משל אב.

כתבו התוספות והראשונים דמה דאמרינן משל אב דוקא בשיש לו לאב, אבל אם אין לאב ויש לו לבן חייב לפרנסם משלו. והביאו ראיה לדבריהם מדגרסינן בירושלמי תני רבי שמעון בן יוחאי הבן מחזר על הפתחים חייב לזון את אבותיו, מצינו שהקפיד הכתוב על כבוד אב ואם יותר מכבודו בכבודו הוא אומר כבד את ה' מהונך אם יש לך ממון כבד ואם לאו פטור, ובכבוד אב ואם נאמר כבד את אביך ואת אמך בין יש לך בין אין לך.

והרא"ש [סימן נ'] כתב, אבעיא להו משל מי רב יהודה אמר משל בן רב הושעיא אומר משל אב אורו ליה רבנן לר' ירמיה כמ"ד משל אב וכן הילכתא, וכן פסק בשאלתות דרב אחאי בפרשת וישמע. והיכא דרויחא הבן והאב לית ליה כייפינן ליה לבן ושקלינן מיניה בתורת צדקה ויהבינן לאבוב, כי הא דרב פפא אכפייה לרב נתן בר אמי ואפיק מיניה ארבע מאות זוזי לצדקה (כתובות דף מט.) וכן שדרו ממתיבתא וכן הביא רבינו חננאל ז"ל ראייה מן הירושלמי (הלכה ז' ובפ' א' דפיאה ה"א) מעובדא דרבי יונתן שכפה את הבן לזון את האב וקאמר התם הלואי ברירא לן כל שמעתתא כהדין שכופין את הבן לזון את האב. ועוד הביא ראייה מהירושלמי הנ"ל. והא דקא אמרינן ואפילו הוא מחזור על הפתחים לא שיכבדוהו משלו ויחזור הוא על הפתחים, דהא קי"ל משל אב אלא בגופו מכבדו ובטל ממלאכתו ומתוך כך צריך לחזור על הפתחים:

ובשולחן ערוך [יורה דעה סימן ר"מ סעיף ה'] פסק, זה שמאכילו ומשקהו, משל אב ואם, אם יש לו. ואם אין לאב, ויש לבן, כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול. ואם אין לבן, אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו. הגה: וי"א דאינו חייב ליתן לו רק מה שמיחייב ליתן לצדקה (כן כתב הב"י דנראה כן מדברי הרי"ף והרא"ש, וכ"כ הר"ן פ"ק דקידושין). ומ"מ אם ידו משגת, תבא מארה למי שמפרנס אביו ממעות צדקה שלו (הגהות מרדכי דב"ב ובהגהות פ"ק דב"מ ובחידושי אגודה). ואם יש לו בנים רבים, מחשבים לפי ממון שלהם, ואם מקצתן עשירים ומקצתן עניים, מחויבים העשירים לבד. (תשובת מיימוני הלכות ממרים בשם מוהר"ם והביאה הבית יוסף). אבל חייב לכבדו בגופו, אף על פי שמתוך כך בטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים. ודוקא דאית לבן מזונות לאיתזוני ההוא יומא, אבל אי לית ליה, לא מיחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים.

ובערוך השולחן הרחיב וכתב, יש פלוגתא אם מכבדו משל אביו, כלומר שהמעות מהוצאת אביו הוא משל אביו ורק עליו מוטל הטורח, או משל בן שיוציא מממונו על הוצאת אביו וה"ה אמו כמובן, ואיפסקא הלכתא משל אב. ולכאורה אינו מובן, ממה נפשך, אם יש לאביו מ"ט דמאן דס"ל משל בן ואם אין לאביו מ"ט דמ"ד משל אב, הא אין לו, ושנאמר דאם אין לאב אין הבן מחויב להאכילו משלו זה וודאי אין סברא כלל, וכן מבואר להדיא מדברי הרמב"ם והטור והש"ע שכתבו דזה שמאכילו ומשקו משל אב אם יש לו, ואם אין לאב ויש לבן כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול, ואם אין לבן אינו חייב להחזיר על הפתחים להאכיל את אביו, עכ"ל, הרי להדיא שפירשו מחלוקת הש"ס ביש לו לאביו, וא"כ מ"ט דמאן דאמר משל בן. ואפשר לומר כגון שאביו הוא כילי ועינו צרה בממונו ואינו רוצה להתפרנס משלו, דבשאר בני אדם אין משגיחין עליו, אבל באביו מחויב ליתן לו משלו למ"ד משל בן. אבל לדידן דקי"ל משל אב אינו מחויב ליתן לו, ויראה דאח"כ רשאי לתובעו לדין:

וכתב עוד ביאור, דהנה המפרשים פירשו דזה שכתבו דאם אין לאב ויש לבן כופין אותו וזן אביו כפי מה שהוא יכול, עכ"ל, דהכוונה הוא שאינו חייב לספק כל מזונות הצריכים לאביו, אלא כופין ליתן לו מה שהוא חייב לתת לצדקה כפי עשרו [ב"י וב"ח וט"ז סק"ו], ולפ"ז י"ל דבהכי פליגי, דמ"ד משל בן מחויב ליתן לו כל מזונות הצריכים לו כשיד הבן משגת, ומ"ד משל אב אינו מחויב ליתן לו כל מה שצריך אלא כפי הצדקה כנ"ל.

ולהלכה כתב שם דנראה לדינא שמחויב לזונו כפי השגת ידו, וכן המנהג פשוט ואין לשנות, וגם אין מחשבין זה ממעות צדקה, וכדאיתא בירושלמי תבא מאירה לאדם שמאכיל לאביו ממעשר עני וכמ"ש הרמ"א.

עוד כתב רבינו הרמ"א דאם יש לו בנים רבים מחשבין לפי ממון שלהם ואם מקצתן עשירים ומקצתן עניים מחייבים העשירים לבד. עכ"ל. וכתב ערוך השולחן דאפשר לומר דקמ"ל דאף הטירחא מוטל על העשירים ולא על העניים, דאע"פ שיתבאר דטירחא מוטל גם על העני, מ"מ זהו בדליכא עשירים, אבל בדאיכא עשירים העני פטור מכלום, וטוב לו יותר לעסוק בפרנסתו והכל מוטל על העשירים.

ומה שכתב בשו"ע דאם אין לבן אינו חייב לחזור על הפתחים להאכיל את אביו אבל חייב לכבדו בגופו אף על פי שע"כ בטל ממלאכתו ויצטרך לחזור על הפתחים, ודוקא דאית לבן מזונות לאתזוני ההוא יומא אבל אי לית ליה לא מחייב לבטל ממלאכתו ולחזור על הפתחים, אין להקשות דהוי תרתי דסתרי, דכיון דחייב לכבדו בגופו למה אינו חייב לחזור על הפתחים, הרי זהו רק טירחא דגופיה. אך העניין כן הוא, דדבר שהוא עצם הכיבוד מחויב בטירחא דגופו אף שע"כ יתבטל ממלאכתו כגון לרוחצו לסוכו להלבישו וכיוצא בזה שהאב צריך לו לשימוש גופו אבל החזירה על הפתחים אינו מעצם הכיבוד אלא הכנה למזונותיו ואינו מצווה בזה כשאין ידו משגת [ב"ה] ואף גם בשימוש גופו אינו אלא כשיש לו מזונות ליום זה אף שע"כ יצטרך מחר לחזור על הפתחים, אבל כשאין לו מזונות גם ליום זה אין עליו חובה כלל, ופשוט הוא שא"צ הבן ליתן לאביו מזונות שלו ושהוא יצטרך לחזור על הפתחים [ש"ך סק"ה], ומיהו נראה דאם יש לו לסעודתו לחם ובשר לא יאכל בשר ויקנה לחם גם בעד אביו וכן כל כיוצא בזה. ומכל מקום באמו נראה דבשום אופן לא יניחה שתחזור על הפתחים דזילותא דאשה גדולה מאד כדכתיב כל כבודה וגו'.

דף ל"ב ע"ב

נתן הכוס לרבי אליעזר ולא נטלו.

כתב הבן יהוידע, קשה הא אמרינן בפסחים דף פ"ו ע"ב בעובדא דרב הונא דאקלע לבי רב נחמן בר יצחק דאין מטרבין לגדול, וגם אתמר שם בהלכות דרך ארץ כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה, ע"ש, ולפי זה מחמת תרי טעמי אלימי אלה,

היה צריך לקבל הכוס מן רבן גמליאל. ונ"ל דסבירא ליה כיון דנמנע מלקבל בשביל כבודו של רבן גמליאל, ליכא בזה משום דאין מסרבין לגדול, וגם לאו משום כל מה שיאמר לך בעל הבית עשה, מאחר דחושש בשביל כבוד הנשיא רבן גמליאל, ועיין בתוספות [שם ד"ה אין מסרבין], שכתבו, ישיבת פוריא דבר גסות ושררה ואפילו לגדול מסרבין, ורק אמר לו מטעם כל שיאמר בעל הבית עשה, ע"ש, וכאן סבר רבי אליעזר כיון דיש זלזול כבוד לרבן גמליאל אפילו משום כל מה שיאמר בעל הבית עשה ליכא למיחש:

הקב"ה משיב רוחות ומעלה נשיאים ומוריד מטר.

קשה מאחר דאמר משיב רוחות ומוריד מטר, אמאי לא קאמר נמי ומוריד הטל, כיון דשלתם נזכרים יחד בשבחו יתברך בעמידה בשלש תפלות שמונה עשרה. ונ"ל בס"ד, שזכר דבר הנראה לעיני הכל, משא"כ הטל יורד בלילה ואין ניכרת ירידתו ואינה נרגשת כמו נשוב הרוחות וירידת הגשם. אך קשה, בשלמא ירידת המטר היינו דאמרין בתענית [ב' ע"א], דמפתח גשמים בידו יתברך ולא נמסר לשליח, וכן עורך שלחן לכל היינו פרנסה, דאתמר שם [ע"ב] שגם מפתח הפרנסה בידו יתברך ולא נמסר לשליח, אך רוח ונשיאים וצמח אדמה כל אלו נמסרו לשליח, ואמאי נקטינהו, דלפי זה יזכיר כמה מאות דברים של טובה הנעשים בעולם, ומאי אריא דנקיט להני. ונ"ל דעיקר הוכחתו הוא מן המטר ופרנסה דלא נמסרו לשליח, ואגב נקיט מילי דשייכי להו. ועדיין קשה אמאי לא נקט לידה ותחיית המתים, דילפי להו מקראי דלא נמסרו על ידי שליח, ונ"ל דנקיט דבר הרגיל ושווה תמיד, אך לידה אינו דבר רגיל כמו ירידת מטר ופרנסה, ומן תחיית המתים ליכא קושיא בלאו הכי, כיון דאינו עתה אלא לעתיד לבוא, לכך לא זכר תחיית המתים:

אין זקן אלא חכם, שנאמר שבעים איש מזקני ישראל.

צריך להבין למה החכם מכוונה בשם זקן. ונ"ל בס"ד דתנן [אבות פ"ד מ"א] איזהו חכם הלמד מכל אדם, וכיון דלומד מכל אדם נמצא מקובץ אצלו חכמה אשר נאספה בשנים רבות של זה ושל זה, ובזה נחשב כאלו הוא חי שנים מרובים ולמד כל זה, ולכן אפילו בעודו קטן בשנים נחשב לזקן, ולזה אמר אין זקן אלא חכם. או נ"ל בס"ד החכם אין לימודו נסתר אחר שנים, אלא אדרבה מוסיף ומתחזק בידו, ועל כן רוב שנים יודיעו חכמה גבי החכם, אך האויל הסומך על חכמת פלוסופיית הבודהיה מהשערת השכל, אינו נחשב זקן, דהא אריסטו יגע בחכמה שלו ובלימודו כמה שנים, וחבר ספרים על יסודות שבידו, ובזקנתו ניכר לו טעותו וסתר כל דבריו שחזר להיות ילד ללמוד מחדש מראשית כל:

אין זקן אלא חכמה.

פירש רש"י לשון נוטריקון דבר הכתוב זקן זה קנה. וקשה היכא רמיזה חכמה, כי בנטריקון ליכא אלא זה קנה. ונ"ל בס"ד, דאמרו בגמרא [ברכות נ"ז ע"ב] הרואה קנה בחלום יצפה

לחכמה, דכתיב קנה חכמה קנה בינה, ופרשתי בס"ד הטעם, כי התורה שהיא החכמה נקראת לקח טוב, דכתיב [משלי ד' ב'] לקח טוב נתתי לכם, ומספר לקח טוב עולה קנה, ועוד פרשתי כי התורה ניתנה מימין, דכתיב [דברים ל"ג ב'] מימינו אש דת למו, והימין הוא חסד שהוא שם אל דכתיב [תהלים נ"ב ג'] חסד אל כל היום, ולכן כתיב [משלי ל"א כ"ז] תורת חסד על לשונה, ולכן הרואה קנה בחלום יצפה לחכמתה של תורה, ועל כן כיון דדריש הנוטריקון זה קנה נרמז בזה החכמה, ולכן אמר אין זקן אלא שקנה חכמה.

ניק וחכים.

והרא"ש [סימן נ"ד] כתב, גרסינן ביש נוחלין (דף קכ.). אמר רבי אמי בישיבה הלך אחר חכמה במסיבה הלך אחר זקנה ואמר רב אשי והוא דמופלג בחכמה והוא דמופלג בזקנה. פירש רשב"ם בישיבה בין לדין בין לשאר ישיבות של תורה מושיבין את החכם למעלה מן הזקן, במסיבה של משה והוא הדין לנשואין כבנות צלפחד והוא דמופלג החכם בחכמה שחכם הוא מאד אז הלך אחר חכמה ולא אחר זקנה אע"פ שחכם קצת, והוא דמופלג בזקנה שהוא זקן מאד אז חולקין לו כבוד בבית המשתה יותר מלחכם ואע"פ שהוא מופלג בחכמה, והוא שהזקן חכם קצת. אבל אם אינו מופלג בזקנה, החכם שהוא מופלג קודם לכבודו. שמעינן מהכא דחכם מופלג וזקן מופלג שאינו חכם כל כך כבחור בישיבה הלך אחר חכמה להושיב את החכם בראש ולדבר תחלה ובמסיבה הלך אחר זקנה והיכא דחכם הוי מופלג בחכמה וזקן לא הוי מופלג בזקנה בכל מקום הלך אחר חכמה ואפילו במסיבה, והיכא דהזקן הוי מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה בכל מקום הלך אחר זקנה ואפילו בישיבה והוא שהזקן חכם קצת אפילו הבחור חכם יותר ממנו והיכא דלא מופלג לא האי בחכמה ולא האי בזקנה נראה בעיני דבכל מקום הלך אחר זקנה מדאמר רב אשי היכא דתרוייהו מופלגין חולקין בישיבה אחר החכם ובמסיבה אחר הזקן מכלל היכא דלא מופלג לא האי ולא האי חולקין בכל מקום אחר אחד מהן, ומדלא פירש איכא למימר דמסתמא חולקין אחר הזקן, דבשביל שהחכם חכם קצת ממנו אין לנו לבייש את הזקן והחכם אינו בוש בכך מאחר שהוא זקן ממנו יודע הוא שבשביל זקנתו חולקין לו כבוד ע"כ:

ופסק בשולחן ערוך [סימן רמ"ד סעיף י"ח], היו ביחד, חכם שמופלג בחכמה והוא בחור וזקן שמופלג בזקנה והוא חכם קצת, בישיבה של דין או של תורה, חולקים אחר החכמה להושיב החכם בחור בראש ולדבר תחילה. ובמסיבה של משתה או של נישואים, חולקים אחר הזקנה להושיבו בראש. ואם החכם מופלג בחכמה והזקן אינו מופלג בזקנה, בכל מקום חולקים אחר החכמה. ואם הזקן מופלג בזקנה והחכם אינו מופלג בחכמה, בכל מקום חולקים אחר הזקנה, הואיל והוא חכם קצת. ואם אין שום אחד מהם מופלג, לא זה בחכמה ולא זה בזקנה, הזקן קודם בכל מקום.

כתב הבן יהודע, פירש רש"י ז"ל שלא יביאו עוד שיאמרו נבזים אנו בעיניהם. הדבר הזה יפלא וכי מפני שאין קמים מפניהם יאמרו נבזים הם ויחדלו מלקיים המצוה, דא"כ נמצא הם מקיימים המצוה בשביל הכבוד, ולא חשידי ישראל בהכי, ועוד הלא הם יודעין שאין קמים אפילו בפני תלמידי חכמים, ומאי רבותייהו על תלמיד חכם. ועוד מוכח מדברי הרמב"ם ז"ל [הל' בכורים פ"ד ה"ז] דהפחות והסגנים והגזברים שיוצאים לקראתם הולכים עמהם בשוקי ירושלים גם כן, וא"כ המה רואין בעיניהם שגם בפני הפחות והסגנים אינם קמים, דהא הולכים עמהם ביחד, ואיך אומרים נבזים בעיניהם, דהיתכן לחשוב שגם הפחות והסגנים נבזים. ונ"ל דמה שאמר נבזים בעיניהם לאו משום העדר הקימה, אלא משום שמביאים מעיר לעיר דבר מועט ששוה דינר אחד, ולא עוד אלא שמרעישים העולם בו, דהחליל מכה לפניהם, והשור מהלך וקרניו מצופים זהב, ומשמיעין קול חרדה גדולה בהודות והלל, הנה הם בושין ואומרים ודאי שאנשי ירושלים הרואין אותנו שבאנו מעירנו בדורון זו שהוא דבר מועט, וכל כך מרעישים העולם בעבורו כאלו הבאנו דורון ששוה ממון הרבה, ולכך יחשבו בעת מהלכם בשוקי ירושלים לפני אנשי העיר, שכל האנשים שבירושלים בוזין אותם בלבם, באומרים על מה באו אלו מעירים ועל מה עושים כל החרדה הזאת, ולכן לשנה אחרת לא יבואו כי יבושו, ולכך תיקנו חז"ל שיקומו כל בעלי אומניות בפניהם, אף על פי שאין קמים בפני תלמיד חכם, כדי שיראו כל הכבוד הזה שעושים להם, אז יאמרו ודאי מצוה זו יקרה ונכבדת בעיני אנשי ירושלים, דהא עושים לנו כל הכבוד הזה בעבורה לקום מפנינו ולשאול בשלומינו, ולא יבואו לחשוב שהם משחקים עליהם בלבבם ובוזין אותם:

תנא איזוהי קימה שיש בה הידור הוי אומר זה ד' אמות אמר אביי לא אמרן אלא ברבו שאינו מובהק אבל ברבו המובהק מלא עיניו.

וכן בשולחן ערוך [סימן רמ"ד סעיף ט'], הרואה חכם עובר, אינו עומד עד שיגיע לתוך ארבע אמותיו, וכיון שעבר מלפניו יושב. ואם הוא רבו מובהק, עומד מלפניו מלא עיניו ואינו יושב עד שיתכסה מעיניו או עד שישב במקומו.

[סעיף י'] אם הוא מופלג בחכמה, אפילו אינו רבו, דינו כרבו מובהק. (מי שהוא גדול הדור ומפורסם בדורו בכך, נקרא מופלג בחכמה). (ת"ה סימן קל"ח ותוס').

[סעיף י"א] אפילו בשעה שהוא עוסק בתורה, צריך לעמוד מפניו.

[סעיף י"ב] חכם, אפילו מופלג בחכמה, רשאי לעמוד בפני מי שהוא בעל מעשים (ר"ן בשם הרמב"ן).

[סעיף י"ג] ראה אב בית דין, עומד מלפניו משיראנו מרחוק מלא עיניו עד שיעבור מלפניו ארבע אמות.

[סעיף י"ד] ראה את הנשיא, עומד מלפניו מלא עיניו, ואינו יושב עד שישב במקומו או עד שיתכסה מעיניו. וכולם שמחלו על כבודם, כבודם מחול, ואעפ"כ מצוה לכבדם ולקום מפניהם קצת.

אמר אביי הלכה כאיסי בן יהודה.

כתב הר"ן, אמר אביי הלכה כאיסי בן יהודה דכל שיבה במשמע ואפילו זקן אשמאי, דהיינו בור, אבל רשע לא, ונראה מפרש"י ז"ל דאיסי בן יהודה ס"ל כרבי יוסי הגלילי ביניק וחכים, והכי מסתברא דכיון דס"ל דשיבה אפילו אשמאי, אלמא זקן באפי נפשיה מיריש ולא קאי אשיבה, ולניק וחכים אתא, דאי זקן וחכם קאמר למה לי משום חכמה, תיפוק לי משום זקנה. ולפי זה כיון דקי"ל כאיסי נקיטין דעומדין מפני יניק וחכים. אבל מדברי הרי"ף ז"ל משמע דס"ל דיניק וחכים לא כת"ק, ולפי זה צריך לומר דמילתיה דאיסי לא מכרעא ביניק וחכים מידי, דנהי דס"ל דיניק וחכים לא, אפ"ה הדר וכתב זקן והיינו זקן ממש למסמך זקן לויראת, ולא מיחזור. ועוד דסוגיין בכוליה תלמודא דעומדין מפני ת"ח. ואם איתא דיניק וחכים לא, הרי הכל תלוי בזקנה וחכמה לא מועילה ולא מורידה. ולפיכך נראה דקי"ל כר' יוסי הגלילי ביניק וחכים, ואיסי נמי כוותיה ס"ל, וכן פסק הר"מ במז"ל בפרק ו' מהלכות ת"ת, וכן נראה דעת אונקלוס שתרגם (ויקרא יט) מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא תקום. והרמב"ן ז"ל רצה לקיים דברי הרב אלפסי ז"ל ואמר דמאי דרשטא סוגיין בכוליה תלמודא שעומדין מפני ת"ח ה"מ בזקנים דוקא, וכ"ת א"כ חכמה למה, דהא קי"ל כאיסי דאמר כל שיבה במשמע, היינו טעמא משום שאין ת"ח חייב לעמוד מפני ע"ה דהוה ליה זקן ואינו לפי כבודו, ומש"ה נקט תלמודא קימה בתלמידי חכמים ומפני רבו. וכתב הר"ן דאין זה מחזור אצלי וכו', עיי"ש.

ובשולחן ערוך [יורה דעה סימן רמ"ד סעיף א'] פסק, מצות עשה לקום מפני כל חכם, אפילו אינו זקן אלא יניק וחכים, ואפילו אינו רבו, (רק שהוא גדול ממנו וראוי ללמוד ממנו). (טור בשם הרמב"ם ור"ן פ"ק דקדושין). וכן מצוה לקום מפני שיבה, דהיינו בן שבעים שנה, אפילו הוא עם הארץ, ובלבד שלא יהיה רשע). (ב"י בשם התוספות ובהגהות מיי" פ"ו ומרדכי פ"ק דקדושין ור' ירוחם ור"ן ור"ת).

[סעיף ז'] אפילו חכם שהוא ילד, עומד בפני הזקן המופלג בזקנה. ואינו חייב לעמוד מלא קומתו, אלא כדי להדרו. ואפילו זקן גוי, מהדרים אותו בדברים ונותנים לו לסומכו.

[סעיף ח'] שני חכמים ושני זקנים, אין אחד צריך לקום מפני חברו, אלא יעשה לו הידור. (ואפילו הרב לתלמידו יעשה לו הידור קצת). (מהגהת מיימוני פ"ה דת"ת בשם רמ"ך).

כמה נחמן בר אבא איכא בשוקא.

ודאי לא היה שם אביו אבא, כי הוא היה חתן הנשיא ששם אביו היה יעקב, כידוע דרב נחמן בר יעקב הוא אשר היה חתן

דף ל"ד ע"א

סוכה ולולב שופר וציצית.

כתב הר"ן, איכא נוסחי דלא גרסי ציצית, דלדידהו סבר האי תנא דלילה זמן ציצית ונוהגת היא בנשים לפי שאין הזמן גרמא, ואיכא דגרסי לה ואתיא כר' שמעון דפוסר נשים מציצית. ומיהו מקשו הכא היכי הויה ציצית מ"ע שהזמן גרמא, דהא כסות שהוא מיוחד ללילה אפילו לובשו ביום פטור, שאם לא תאמר כן חייב הסדין בציצית שהרי אדם מתכסה בהן ביום, ומינה דכסות המיוחד ליום חייב אפילו בלילה, ונמצא שהכסות שחייב בציצית לעולם מתחייב בו ואפילו בלילה ואין הזמן גורם מצוה זו כלל. י"ל דאף על גב דכסות לילה ביום נמי פטור, אפ"ה כסות יום בלילה פטור דלעולם לא מחייב עד דאיכא תרתי כסות המיוחד לראיה ובזמן ראיה, דקרא דוראיתם הכי משמע, ומש"ה כסות לילה כיון שאינו מיוחד לראיה פטור אפילו ביום, וכסות יום נמי בלילה דלאו שעת ראיה היא פטור. אבל דעת הרא"ש שהכל הולך לפי הבגד, שבגד יום לעולם חייב, ובגד לילה לעולם פטור. ודעת הרמב"ם [הלכות ציצית פ"ג ה"ז] שהכל הולך אחר שעת הלבישה, דביום לעולם חייב ובלילה לעולם פטור.

הנשיא, אך לא רצה לזכור שם אביו, אף על פי שלא היה שם פלאי, אלא אמר רב נחמן בר אבא שהוא לשון חשיבות כמו וישמני לאב לפרעה [בראשית מ"ה ח'], וכן ויקראו לפניו אברך [שם מ"א מ"ג], תרגומו דין אבא למלכא, וכונתו לומר כמה נחמן בן אדם חשוב איכא בשוקא, אך עיקר הכבוד שעושים לי הוא בשביל התורה, ואיך אזלול בכבודה לעשות לאלו כבוד בעצמי, לכך משלח גוזאי לכבודם:

דף ל"ג ע"ב

ואינו מאריך ימים ותלמודו משתכח.

הא דנענש בשתים אלו, כי בתורה כתיב [משלי ג' ט"ז] אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, לכן זה שלא נהג כבוד ברבו נמצא זלול בכבוד התורה, לכך לוקה בימין שמשם אורך ימים, ולוקה בשמאל שמשם הכבוד, כי על ידי ששוכח תלמודו מתבזה בעיני העולם יותר, דאותו שלא למד מעיקרא הוא טוב ממנו, כי זה אינו ניכר חסרונו וזה ניכר, כי להיותו תחלה בעל תלמוד יבואו העולם לשאול ממנו דבר הלכה, וכאשר לא ידע להשיב מתבזה, משא"כ חכם מחריש חכם יחשב, אבל זה אי אפשר לו להחריש, ומוכרח שישב בטענות ויתבזה בר מינן: